Podkarpackie Centrum Edukacji Nauczycieli w Rzeszowie

Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie

Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Przemyślu

Podkarpacki Związek Szachowy w Rzeszowie

I OGÓLNOPOLSKIA KONFERENCJA NAUKOWO - METODYCZNA

Nauka gry w szachy narzędziem kształcenia i doskonalenia młodego człowieka

pod patronatem

Pana Władysława Ortyla
Marszałka Województwa Podkarpackiego

Opieka naukowa

prof. zw. dr hab. Kazimierz Ożóg

dr hab. prof. UR Kazimierz Szmyd

prof. zw. dr hab. inż. Leszek Woźniak

MATERIAŁY KONFERENCYJNE

CZUDEC, 15-16 LISTOPADA 2013 ROKU

Spis treści

Lp.	Tytuł wystąpienia, autor	Str.
1.	Program pilotażowy Polskiego Związku Szachowego „Edukacja przez szachy w szkole”, Rewalidacja i szachy w Suwałkach, mgr Piotr Zieliński ……	2–5
2.	Rola twórczości zawodowej nauczycieli w procesie rozwoju współczesnej szkoły, dr Ewa Urbańska ……	6-9
3.	Gry i ich rola w rozwoju młodego człowieka, dr Małgorzata Podolak……..	10-12
4.	Problematyka kształcenia, zabaw, gier i symulacji, doc. dr Roman Król……...	13
5.	Gra w szachy i psychika młodego człowieka – szanse i zagrożenia, mgr Jan Przewoźnik……	14-24
6.	Metody pracy na lekcjach na różnych poziomach nauczania, mgr inż. Kamila Dembecka-Sobierajewicz ……	25-27
7.	Wykorzystanie „Interaktywnego podręcznika szachowego” do nauki gry w szachy dzieci i młodzieży w szkołach, mgr inż. Robert Korpalski …….	28
8.	Odkrycia na szachownicy, mgr Artur Chlewiński …….	29-31
9.	Wykorzystanie szachów jako wsparcia w terapii dzieci i młodzieży z problemami somatycznymi, mgr Anna Pyrek …….	32
10.	Wykorzystanie szachów jako wsparcia w terapii dzieci i młodzieży z problemami psychicznymi, mgr Mirosław Matysiak ……..	32
11.	Środki dydaktyczne, formy organizacyjne, zasady i metody kształcenia w procesie nauczania gry w szachy, Sandomierz stolicą polskich i światowych szachów, mgr Jacek Gajewski …….	33-34
12.	Zalety analitycznej metody nauczania gry w szachy, mgr Algierd Tarachowicz ……..	35-38
13.	Szachy nauka gry i nie tylko, mgr Elżbieta Krupa ……..	39-42
14.	Tworzenie systemu wspierania nauczycieli gry w szachy, Doświadczenia i perspektywy, mgr Maciej Karasiński ……	43-44

I BLOK TEMATYCZNY

Uwarunkowania psychologiczne oraz wskazania nauk pedagogicznych dotyczące kształcenia człowieka z wykorzystaniem nauki gry w szachy.

Piotr Zieliński

Projekt Polskiego Związku Szachowego „Edukacja przez szachy w szkole”

1. Wpływ szachów na rozwój dzieci i młodzieży

Czyli próba odpowiedzi na pytanie: W jaki sposób szachy mogą skutecznie wspierać edukację?

- Trening szachowy ukierunkowany jest na rozwój, „powiększenie objętości”, pamięci.
- To żywa lekcja geometrii, która w sposób często przez ucznia niewidoczny, pomoże mu w matematyce, fizyce, nawet technice i geografii.
- Królewska gra rozwija i ćwiczy również wyobraźnię przestrzenną dziecka, poprawną koordynację ruchów, uczy określania odległości między przedmiotami, stron świata, kierunków lewo – prawo itd.
- Równie istotną kwestią jest wpływ szachów na psychikę dzieci i młodzieży.
- Szachy rozwijają takie cechy jak opanowanie, koncentracja, determinacja, cierpliwość, wytrwałość, odwaga.
- Uczą skutecznego działania pod presją, nie poddawania się nawet w najtrudniejszej sytuacji.
- Niewiele rzeczy na świecie, a już na pewno dyscyplin sportu, może tak jak królewska gra nauczyć dziecko odpowiedzialności, ponoszenia konsekwencji własnych decyzji.
- Trening szachowy kształtuje u dziecka wolę walki i zwycięstwa, cech istotnych dla dzieci, które ze względów zdrowotnych nie mogą uprawiać innych sportów.
- Gra w szachy przygotowuje do zdrowej rywalizacji i postępowania według zasad fair play.
- W szachach nie ma miejsca na brutalność, wyzwiska i wulgaryzmy.
- Młody człowiek uczy się szacunku do przeciwnika, gdyż żadnego przeciwnika nie można zlekceważyć.
- Dzięki szachom dziecko uczy się radzić sobie ze stresem i porażką.
- Szachy korelują humanistyczną fantazję z umiejętnościami matematycznymi i kształceniem pozytywnych postaw społecznych i emocjonalnych.
- Szachy są grą, rozrywką, świetną zabawą i mogą stać się pasją na całe życie.
- Uczy się także nawiązywania i utrzymywania dobrych, przyjacielskich kontaktów z ludźmi, często z całego świata.

2. Kalendarium projektu:

2003-4 działalność „Komisji szachów szkolnych PZSzach.”
2010 przyjęcie przez PZSzach. „Strategii wprowadzania szachów do szkół”
2010-2013 ogólnopolskie konferencje metodyczno - szkoleniowe PZSzach „Szachy w szkole”
2010-11 wsparcie inicjatywy G.Kasparowa i ECU instytucjonalnego wprowadzenia szachów do szkół poprzez Komisję Europejską, a następnie Parlament Europejski
15.03.2012 uchwalenie przez Parlament Europejski oświadczenia pisemnego w sprawie wprowadzenia do systemów oświaty w Unii Europejskiej programu „Szachy w szkole” (50/2011)
09.2012 wizyta G.Kasparowa w Polsce
09.10.2012 spotkanie w MEN akceptacja pilotażowego programu „Edukacja przez szachy w szkole”
10-11.2012 kursy dla nauczycieli (Warszawa, Białystok)
04.04.2013 pismo podsekretarza stanu MEN w sprawie wdrażania projektu pilotażowego „Edukacja przez szachy w szkole”
04-08.2013 kursy dla nauczycieli – Warszawa, Kielce, Suwałki
16.05.2013 konferencja we Wrocławiu
02.09.2013 rozpoczęcie zajęć projektu pilotażowego
06.10.2013 uroczysta inauguracja pilotażu w Warszawie

3. Zasady realizacji projektu

Szkoła lub samorząd przystępujące do projektu podpisują z Polskim Związkiem szachowym umowę regulującą obowiązki każdej ze stron.
Zajęcia szachowe są prowadzone w przynajmniej jednym oddziale klasy 1, 2 lub „0” w wymiarze min. 1 godziny tygodniowo przez minimum 2 lata szkolne.
Zajęcia prowadzą nauczyciele szkoły przeszkoleni na kursie z certyfikatem PZSzach (minimum 60 godzin) lub posiadający kwalifikacje instruktora szachowego.
Szkoła wybiera do realizacji zajęć program G.Kasparowa, program PZSzach. lub inny,
Szkoła udostępnia PZSzach. dane ilościowe projektu oraz za zgodą rodziców uczniów zdjęcia z realizacji projektu i umożliwia prowadzenie badań naukowych dotyczących wpływu szachów na rozwój uczniów.
PZSzach. wspomaga szkoły poprzez przygotowanie kursów dla nauczycieli, opiekę metodyczną koordynatorów wojewódzkich i ogólnopolskiego, coroczne konferencje „Szachy w szkole”.
PZSzach. prowadzi stronę internetową projektu www.szachywszkole.pl na której będą publikowane materiały metodyczne i ćwiczenia uzupełniające.
PZSzach. szkołom które wybiorą program oparty na podręcznikach „Grajmy w szachy” zapewnia bezpłatne przekazanie przewodników metodycznych i preferencyjną sprzedaż podręczników w cenie 10 zł/szt. przez cały okres trwania projektu.
PZSzach na zakończenie każdego półrocza będzie organizował spotkanie ewaluacyjno-metodyczne dla nauczycieli.

Samorządy, szkoły oraz PZSzach. będą współpracować w pozyskiwaniu środków z UE, MEN, MSIT oraz innych w celu wsparcia projektu.

Piotr Zieliński

Rewalidacja i szachy

Wpływ szachów na rozwój dzieci i młodzieży, czyli próba odpowiedzi na pytanie:
Dlaczego szachy w szkole mogą skutecznie wspierać rewalidację?

Nasuwa się wiele pytań porządkujących kolejne kroki od pomysłu do podjęcia decyzji opracowania autorskiego programu nauczania gry w szachy dzieci niepełnosprawnych

1. Jak i jakimi metodami przekazać te trudne arkana królewskiej gry ?
2. Czy uczyć w grupie zintegrowanej ?
3. Czy w ogóle warto uczyć, jeśli nie radzą sobie z przedmiotami obowiązku szkolnego?
4. Jakie „deficyty” zakwalifikować jako te pretendujące dzieci do nauki gry w szachy?
5. Czy łączyć w grupy dzieci z tymi samymi „deficytami”?
6. Jak połączyć podstawy pedagogiki rewalidacji i podstawy gry w szachy?
7. Jak propozycja nauki do gry w szachy zostanie przyjęta przez rodziców dzieci?
8. Na ile można w tych działaniach liczyć na współpracę z pedagogiem szkolnym, rodzicami, dyrekcją, nauczycielami, wreszcie z samymi dziećmi?
9. W jakiej perspektywie czasowej prowadzić zajęcia?
10. Na ile gra w szachy wprowadzi „nową jakość” w życie dzieci?
11. Na ile niepełnosprawność dzieci - ich zdiagnozowane „deficyty” - ograniczać będą naukę gry?
12. Na ile będzie to - zabawa - wysiłek - zbyt trudna nauka - terapia?
13. Jak określając płaszczyzny w jakich szachy wpływają na rozwój psychiczny i intelektualny dziecka dookreślić szczegółowe umiejętności docelowe niepełnosprawnego dziecka?

Decydującym o wprowadzeniu szachów do rewalidacji SP 11 był przykład Natalki.

- dziewczynka przyszła do pierwszej klasy integracyjnej z rocznym opóźnieniem z „opinią” lecz „na granicy” lekkiego upośledzenia umysłowego, przez 3 pierwsze lata nauki była oceniana inaczej niż dzieci „standardowe”,
- w pierwszej klasie zapisała się na szachy i mimo że postępy w grze były bardzo niewielkie, pilnie uczęszczała na zajęcia i turnieje,
- wielką pracę wykonały koleżanki nauczycielki, również my w klubie szachowym poświęcaliśmy wiele sił i czasu na wspieranie dziecka,
- i nagle na przełomie czwartej i piątej klasy nastąpił „cud edukacyjny”, dziewczynka zaczęła osiągać dobre wyniki nauki, również coraz lepiej grać w szachy,

- od tego czasu czyni systematyczne postępy, pierwszą klasę gimnazjum zakończyła świadectwem z wyróżnieniem, finał mistrzostw Polski juniorek w szachach zakończyła na 27 miejscu na ponad 50 najlepszych zawodniczek z całej Polski.
- Szachowe zajęcia rewalidacyjne w SP 11
- rozpoczęliśmy w lutym 2011 kierując się przykładem Natalki, pierwszą grupę tworzyli chłopiec z cechami autystycznymi i dziewczynka z chorobą przewlekłą,
- we wrześniu 2011 doszła grupa następna, chłopcy: niedowidzący, z cechami autystycznymi, na wózku,
- Od września 2012, kolejna grupa dwóch chłopców z cechami autystycznymi w towarzystwie 5-8 koleżanek i kolegów z oddziału integracyjnego (integracja !),
- zajęcia prowadzi pielęgniarka, a jednocześnie mgr pedagogiki i instruktor szachowy,
- do grudnia 2012 zajęcia były finansowane przez samorząd, obecnie prowadzimy je w ramach wolontariatu,
- Szachowe zajęcia rewalidacyjne w SP 11
- zajęcia mają charakter edukacyjno – usprawniający, często szachy są pretekstem do ćwiczeń w liczeniu, ortografii, geometrii, orientacji w przestrzeni,
- co wcale nie wyklucza możliwości czerpania z gry samej zabawy i osiągania sukcesów szachowych,
- często to właśnie nasze dzieci z orzeczeniami w szachach znajdują dziedzinę, w której mogą być równi innym lub nawet lepsi, która może ich dowartościować i również bawić, oczywiście na miarę ich możliwości i potrzeb,
- dwóch chłopców z drugiej grupy regularnie gra w turniejach z dobrymi rezultatami.

Dr inż. Ewa Urbańska

Pracuje od 1997 r. jako nauczyciel konsultant, w Podkarpackim Centrum Edukacji Nauczycieli w Rzeszowie Oddział w Tarnobrzegu. Wcześniej pracowała jako nauczyciel matematyki i dyrektor Szkoły Podstawowej w Łążku. W czerwcu 2013 r. obroniła pracę doktorską na Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach na temat: „Doskonalenia nauczycieli a ich zachowania twórcze i samopoczucie zawodowe”. Praca ta miała charakter badawczy i miała na celu zdiagnozowanie procesu doskonalenia nauczycieli pod kątem kształtowania ich postaw twórczych i samopoczucia zawodowego. Dodatkowo opracowała, zbadała i opisała związek pomiędzy doskonaleniem twórczych nauczycieli a ich sukcesami zawodowymi jak również samopoczuciem zawodowym. Jest autorem kilku publikacji, które dotyczą tego zagadnienia.

Rola twórczości zawodowej nauczycieli w procesie rozwoju współczesnej szkoły.

Zjawisko twórczości jest niezwykle złożone i wielopostaciowe. Zajmuje uwagę takich nauk społecznych jak: psychologia, socjologia, filozofia, estetyka, pedagogika, teologia. Każda z nich rozpatrując twórczość z własnej perspektywy, inaczej definiując to zjawisko.

Należy wyodrębnić dwie główne kategorie definiowania tego pojęcia: twórczość, jako proces, oraz twórczość, jako właściwość osobowa.

Według M. I. Steina twórczość jest procesem prowadzącym do powstania nowego dzieła, uznanego przez pewną grupę ludzi za zadawalające lub użyteczne w określonym czasie. Autor ten określa twórczość, jako proces prowadzący do nowego wytworu, który jest akceptowany jako użyteczny lub do przyjęcia dla pewnej grupy, w pewnym okresie.

W. Okoń definiuje twórczość, jako proces działania ludzkiego, dający nowe i oryginalne wytwory, oceniane w danym czasie, jako społecznie wartościowe. Może i powinien przejawiać się w każdej dziedzinie działalności ludzkiej.

Nęcka E. w swojej koncepcji interakcji twórczej przyjął, że dzielenie procesu twórczego na etapy prowadzić może wręcz do fałszywych wniosków, dlatego, że charakterystyczne dla twórczości jest nieustanne wracanie do wcześniejszych momentów albo też "wybieganie myślą naprzód". Proces twórczy polega na interakcji dwóch czynników: założonego celu aktywności twórczej i kolejno tworzonych struktur próbnych, dzięki którym twórca próbuje zbliżyć się do celu, przy czym cały proces nie musi rozpoczynać się od założonego wcześniej celu, cel ten może także być wielokrotnie formułowany na nowo i zmieniany.

Wielu autorów definiuje twórczość jako właściwość osobową.

J. Kozieleckiego twórczość określa, jako przekraczaniem granic (transgresja), a zwłaszcza swoich możliwości. Według J. Sołowiej, tylko osoba o postawie twórczej potrafi postrzegać w sposób świeży i spontaniczny, gdyż pozbyła się mechanizmów obronnych i jest otwarta na doświadczenia.

Postawa twórcza scharakteryzowana przez S. Popka, zakłada istnienie sfery poznawczej i charakterologicznej. Ta pierwsza wynika z dyspozycji intelektualnych i wiąże się z możliwościami takimi jak: wysoka wrażliwość, zdolność w postrzeganiu, zapamiętywaniu wytwarzaniu i przetwarzaniu informacji dzięki wyobraźni, intuicji i specyfice myślenia dywergencyjnego. Tę drugą autor opisuje przez takie cechy jak: niezależność, aktywność, witalizm, elastyczność, oryginalność, odwaga, samodzielność, otwartość, wysokie poczucie wartości „ja” itp.

S. Popek określa postawę twórczą jako „(…) aktywny stosunek do świata i życia, wyrażający się potrzebą poznania i świadomego przetwarzania zastanej rzeczywistości, a także własnego „ja”. Sporządził on indeks cech i właściwości osobowościowych ludzi twórczych na które składają się:

„Ponadprzeciętne uzdolnienia poznawcze:

- ludzie twórczy odznaczają się wysokim poziomem uzdolnień do percepcji otaczającego świata,
- ludzie twórczy odznaczają się specyficznymi właściwościami,
- ludzie twórczy odznaczają się specyficznymi właściwościami pamięci,
- ludzie twórczy odznaczają się ponadprzeciętnym ilorazem inteligencji, w szczególności myśleniem dywergencyjnym o cechach dużej płynności, giętkości i oryginalności,
- ludzie twórczy odznaczają się bogatą wyobraźnia i intuicją twórczą.

Specyficzne właściwości emocjonalne:

- ludzie twórczy odznaczają się wysokim poziomem wrażliwości emocjonalnej,
- wykazują się tendencją do fascynacji problemem i pomysłami ich rozwiązania,
- przejawiają odporność emocjonalną w sytuacjach niepowodzeń, a także na negatywne oceny środowiska,
- wykazują się poczuciem komizmu,
- przejawiają silną potrzebę samotności z wyboru, przy wysokim poziomie społecznej empatii,
- wykazują się zdolnościami do społecznej ekspresji, która staje się dla nich instrumentem rozwoju.

Specyficzne właściwości:

- ludzie twórczy odznaczają się siłą woli i uporem w realizacji celu nawet sytuacjach szczególnie niekorzystnych,
- odznaczają się pewnością siebie i odwagą twórczą,
- cechuje ich wczesne i pogłębione ukształtowanie zainteresowań, upodobań i pasji twórczej,
- charakteryzują się bardzo silną motywacją poznawczą i działaniową, umiłowaniem i zapałem do pracy, dużą wewnętrzną dyscypliną i energią.

S. Popek zaznacza również, że specyficzne właściwości charakterologiczne ludzi twórczych charakteryzują się konstruktywnym nonkonformizmem, co ujawnia się silną potrzebą niezależności i wolności psychicznej, elastyczności adaptacyjnej, nastawieniem na przekształcenia, oryginalnością w zachowaniu. Uznając twórczość za najwyższą formę ludzkiego działania, zakres jej wiąże ze wszystkimi możliwymi rodzajami aktywności człowieka.

Szkoła powinna być instytucją, w której proces nauczania jest żywy i autentyczny, nastawiony na rozwój postaw twórczych i formację duchową ucznia jako podmiotu procesu kształcenia.

Nauczyciel twórczy wiele czasu poświęca na uczenie się rzeczy nowych. Bezustannie poszukuje, bada, eksperymentuje, sprawdza różne warianty rozwiązań. Coraz więcej czasu zajmuje mu przygotowanie się do zajęć. Rozpoznaje również swoje mocne i słabe strony. Jest więc osobą, którą wyróżniać musi pomysłowość, zaangażowanie w to, co robi, odpowiedzialność, oryginalność, wytrwałość w dążeniu do wytyczonego celu i elastyczność myślenia, a także stosowanie innowacyjnych metod nauczania. Nauczyciel kreatywny akceptuje samego siebie – swoje zalety i wady, by móc je również akceptować u swoich wychowanków, rozumieć ich i umieć im pomóc.

Warunkiem koniecznym w rozwoju współczesnej szkoły staje się rozwój i doskonalenie nauczycieli poprzez podejmowanie działań innowacyjnych, w tym nauki w szachy, które zmieniają sposób myślenia o zawodzie nauczyciela, a także roli ucznia, jaką odgrywa on w procesie uczenia się. Koniecznym jest więc postrzeganie tak nauczyciela, jak i ucznia, jako badaczy podejmujących świadomy, ukierunkowany wysiłek, który przynosi wymierne owoce.

Nowoczesna edukacja – o wysokiej jakości, nakierowana na rozwój ucznia, jest jedną z najważniejszych wartości społecznych i jednostkowych. Staje się ona warunkiem rozwoju społecznego i cywilizacyjnego. Rola nauczyciela we współczesnym świecie jest bowiem szczególna. Mając wielki wpływ na kształtowanie świadomości społecznej (jak żadna grupa zawodowa), nauczyciela winna cechować otwartość na oczekiwania i potrzeby społeczeństw, stymulowanie i prowadzenie procesów edukacyjnych w imię interesów powszechnych, a nie tylko jednostkowych. Według W. Prokopiuka, nauczyciela musi także wyróżniać niezależność i krytycyzm.

K. Krzysztofek i M.S. Szczepański, jednoznacznie stwierdzili, iż nauczyciel winien być kreatorem zarówno siebie, jak i swojego otoczenia. Taka kreacja wymaga spełnienia czterech ultimatów:

1. osiągnięcia, które służą dowartościowaniu siebie (są wzmocnieniem motywacji);
2. samodoskonalenie, z którego wywodzi się przekonanie o własnym sprawstwie;
3. rozwój kariery zawodowej - ruchliwość społeczna, wertykalna;
4. akceptowanie zmian i innowacji.

Dynamizm przemian oraz przyspieszenia rozwoju cywilizacyjnego sprawiają, że twórczość w edukacji jest dzisiaj koniecznością. Rozwijając siebie rozwijamy swoje horyzonty – patrzymy dalej i głębiej. Praca nad sobą powinna więc być tak ukierunkowana, by uwolnić tkwiące w człowieku pokłady kreatywności. To właśnie dzięki niej człowiek staje się bardziej człowiekiem. Jest także zjawiskiem wspólnym dla ludzkości, umożliwiającym porozumienie ponad podziałami. Istnieje u każdego człowieka.

Powyższe rozważania pozwalają na stwierdzenie, iż tylko kreatywny nauczyciel może kształtować kreatywnego ucznia na miarę jego możliwości. Głównym więc zadaniem systemu oświaty staje się tworzenie takich warunków, aby to wyzwanie urealnić. Stąd więc wynika potrzeba ciągłego doskonalenia wiedzy i umiejętności, określanej mianem kreatywności zawodowej. To warunek konieczny we współczesnej szkole. O jej rozwoju decydować bowiem będzie jakość wiedzy, w którą zostaje wyposażony uczeń. Ważne jest też uwzględnienie jej praktycznej przydatności. Nie mniej ważne będą autentyczne wartości wpojone w całym procesie wychowania. Dopiero w drugiej kolejności znajdą się strategie przekazywania wiedzy, czyli metody i techniki nauczania oraz sztuka komunikacji.

Zadaniem współczesnej szkoły jest również podejmowanie przedsięwzięć, mogących sprostać zarówno oczekiwaniom społecznym , jak i zainteresowaniom uczniów. Pomocne może okazać się wprowadzenie nowoczesnych form i metod pracy, oraz zezwolenie uczniom na pewną swobodę działania, które nakierowane będzie na utrwalanie zdolności twórczego a zarazem krytycznego myślenia.

Dr Małgorzata Podolak
Nauczyciel – konsultant PCEN Rzeszów / Przemyśl

Gra w szachy jako narzędzie stymulujące rozwój intelektualny i emocjonalny dziecka – wprowadzenie.

Szachy są dyscypliną korelującą humanistyczną fantazję z umiejętnościami matematycznymi i kształceniem pozytywnych postaw społecznych i emocjonalnych. W swoim wystąpieniu poruszę zagadnienie wielowymiarowości szachów, przedstawię korzyści wynikające z gry w szachy i ich wpływ na rozwój intelektualny i emocjonalny dziecka.

1. **Wielowymiarowość szachów**

- Szachy są grą dla ludzi w każdym wieku.
- Szachy rozwijają pamięć.
- Szachy polepszają koncentrację.
- Szachy rozwijają logiczne myślenie.
- Szachy promują wyobraźnię i twórczość.
- Szachy uczą niezależności.
- Szachy rozwijają zdolność przewidywania konsekwencji działań.
- Szachy inspirują, dają motywację.
- Szachy pokazują, iż sukces wymaga ciężkiej pracy.

Ponadto:

1. Szachy są dla wszystkich.
2. Szachy czynią dzieci bardziej bystrymi.
3. Szachy są zabawą i rozrywką.

2.Ogólne cechy (właściwości) przemawiające za szachami:

- Jasność i transparentność
- Wymierność
- Powszechność
- Skalowalność
- Nieskończoność
- Wszechstronność
- Wartościowość

3. Nauka i wychowanie poprzez grę w szachy - Szachy jako gra dydaktyczna

a) **<u>Sukces dziecka w szkole zależy od:</u>**

- - sposobu zdobywania umiejętności
- -poziomu emocjonalnego i intelektualnego

b) **<u>Zalety gier dydaktycznych:</u>**

- podnoszą efektywność procesu kształcenia,

- służą poszanowaniu norm (zasad),
- zwiększają trwałość i operatywność zdobytych wiadomości,
- mają znaczący wpływ na kształtowanie odpowiednich postaw (m. in. przyzwyczają do zwycięstw oraz porażek),
- skuteczniej przygotowują do praktycznej działalności (np. sprzyjają podstawom przedsiębiorczości),
- udoskonalają wykonywane przez uczniów operacje intelektualne poprzez rozwijanie ich spostrzegawczości, wyobraźni i koncentracji uwagi,
- umożliwiają wykorzystanie w praktyce zdobytych wiadomości oraz umiejętności,
- są dla uczniów niezwykle atrakcyjną formą nauczania, przez co dostarczają im przyjemnych doświadczeń i budzą w nich pozytywną motywację do nauki,
- niezwykle aktywizują uczniów do wspólnej i samodzielnej pracy.

WALORY DYDAKTYCZNE SZACHÓW

- Dzieci uczące się grać w szachy dostrzegają w nich przede wszystkim rozrywkę, nie zdając sobie sprawy, że bawiąc się drewnianym wojskiem, uczą się i doskonalą swoje umysły.
- Szachy – nie dają się jednoznacznie sklasyfikować i utożsamiać z jedną, wybraną dziedziną wiedzy – stanowią wyjątkowe, harmonijne połączenie sportu, nauki i sztuki.
- Szachy pozwalają przełamywać obawy, bierność, a nawet niechęć uczniów do zajęć szkolnych; są bodźcem do budowania edukacji kreatywnej i innowacyjnej.

WYCHOWAWCZE WARTOŚCI SZACHÓW

- posiadają społeczny charakter;
- są formą interakcji międzyludzkiej;
- są pasją, hobby;
- wychowują;
- pozwalają na kształcenie cech umysłu i charakteru.

c) Nauka gry w szachy sprzyja wszechstronnemu rozwojowi dziecka:

- rozwijają zdolności matematyczne
- rozwijają logiczne myślenie
- uczą zdrowego współzawodnictwa
- wyrabiają umiejętność osiągania wyznaczonych celów
- rozwijają umiejętność nauki na własnych błędach
- uczą strategicznego myślenia
- rozwijają komunikację
- umiejętność podejmowania decyzji
- umiejętność rozwiązywania problemów
- kreują intelek, zwiększają aktywność umysłową, rozbudza twórcze zdolności; myślenie logiczno –wyobrażeniowe
- wyrabiają zmysł obserwacji
- rozwijają pamięć, umiejętność abstrakcyjnego myślenia , rozwijaja wyobraźnię przestrzenną;

Ponadto szachy:

- przyczyniają się do rozwój zainteresowań dzieci i młodzieży;
- sprzyjają rozwoju pozytywnych sfer osobowości dzieci i młodzieży;
- wpływają na konsekwencje i wytrwałość w działaniu;
- przyczyniają się do wyrównywania szans rozwojowych dzieciom z rodzin rekrutujących się z grup społecznie wykluczonych;
- ułatwiają wyszukiwanie dzieci szczególnie uzdolnionych, co zapobiegać może marnowaniu talentów;
- ułatwiają dobre relacje międzypokoleniowe między dziadkami, rodzicami i dziećmi;
- zmniejszają skłonność do uzależnień;
- zapobiegają patologiom społecznym;
- służą zwiększeniu zainteresowania szachami osób starszych wiekiem;
- wpływają na wydłużenie okresu sprawności umysłowej.

Podsumowanie

Bawiąc uczmy, ucząc bawmy” – bez obawy, że nie każde dziecko zainteresowane grą szachową zdobędzie najwyższe laury w tej dziedzinie.
Z pewnością każde, a to zdecydowanie ważniejsze, zrozumie jak wiedzę posiąść i jak z niej mądrze korzystać.

Doc. Dr Roman Król

Absolwent Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, doktor nauk humanistycznych, pedagog, wieloletni nauczyciel akademicki (21 lat) w tym w Uniwersytecie Rzeszowskim i Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II w Stalowej Woli, autor około 60 prac w polskiej i Ukraińskiej literaturze. Docent, kierownik Samodzielnego Zakładu Kształcenia Ustawicznego w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Przemyślu. Był na stażu naukowym w Instytucie Pedagogicznej Oświaty i Oświaty Dorosłych Akademii Pedagogicznych Nauk Ukrainy.

Problematyka kształcenia, zabaw, gier i symulacji

Zasadnicze tezy wystąpienia.

1. Przedmiot badań dydaktyki. Usytuowanie wzajemnych relacji pomiędzy poszczególnymi elementami tegoż systemu dydaktyczno–wychowawczego.
2. Proces kształcenia w teorii i koncepcjach naukowych.
3. Zabawy, gry i symulacje. Zabawy i gry są nieodłącznym atrybutem każdego wieku, a wszelkie formy ludzkiej aktywności są nimi przeplatane.
4. Charakterystyka zabaw i gier.
5. Zabawa a gra.

Jan Przewoźnik

Gra w szachy i psychika młodego człowieka – szanse i zagrożenia

Jan Przewoźnik – psycholog, konsultant i trener. Mistrz międzynarodowy i wielokrotny mistrz Polski w szachach (dziesięć razy drużynowo i raz indywidualnie). Autor pracy doktorskiej „Strategie myślenia w złożonych sytuacjach gry w szachy” (KUL).Opublikował ponad dwadzieścia książek o tematyce szachowej i psychologicznej. Specjalizuje się w prowadzeniu takich warsztatów, jak umiejętność komunikacji, efektywna współpraca w zespole, profesjonalna obsługa klienta, sprzedaż doradcza, negocjacje, zarządzanie sobą w czasie, twórcze i pozytywne myślenie, nowoczesne metody kształcenia dorosłych. Od 1991 roku prowadzi firmę „Integracja”, zajmującą się szkoleniami oraz poradnictwem psychologicznym: www.janprzewoznik.pl.

* * *

WPROWADZENIE

Posiej myśl, a zbierzesz czyn;
Posiej czyn, a zbierzesz nawyk;
Posiej nawyk, a zbierzesz charakter;
Posiej charakter, a zbierzesz los.
Ralph Waldo Emerson

W latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku powszechnie mówiono na świecie o tak zwanych dzieciach Šahovskiego Informatora. Teraz jeszcze można rozszerzyć to powiedzenie o pojęcie dzieci komputera. Obydwa zwroty obrazują niebezpieczeństwa zbyt łatwego dostępu do milionów posunięć i znaczków, pobieżnego przeglądania możliwości, przerzucenie ciężaru myślenia na oprogramowanie szachowe, co jednak nie musi się przekładać **na zrozumienie szachów i ich idei oraz wykształcenie nawyków prawidłowego myślenia!**

Jest wiele istotnych przyczyn, dla których warto prowadzić obserwację zachowań, zwłaszcza młodych szachistów, w sytuacji informacyjnej. Otóż w dwudziestym wieku badacze zaobserwowali systematyczny i stały wzrost w testach, mierzących iloraz inteligencji. To zjawisko, które doczekało się swojej nazwy: jako efekt Flynna (Flynn 2008). Można obecnie wyrażać uzasadniony niepokój, jaki wpływ będzie wywierało nadmierne korzystanie z komputerów, ultrabooków, konsoli, smartfonów na umiejętność koncentracji ludzi dorosłych, a zwłaszcza dzieci i młodzieży, ponieważ efekt Flynna został zatrzymany w ostatnich latach! Jak rozwijać się będzie zatem kreatywność młodych ludzi? Czy rzeczywiście jakość komunikacji interpersonalnej jest zagrożona, jak sugerują badacze (Wójcik 2012)? Czy powierzchowny i wielokanałowy charakter mediów stanowi zagrożenie dla znaczenia i wartości słów (David Gelernter)? Czy wielozadaniowcy mogą mieć problemy z oddzieleniem spraw istotnych od drugorzędnych? I czy ostatecznym efektem będzie tendencja odwrotna od tej, którą zaobserwował Flynn?

Carr (2012, 2013a, 2013b) i Clifford Nass (Nass, Corina 2010) ukazują już istniejące duże zagrożenia i przestrzegają przed ceną, jaką przyjdzie zapłacić – pobieżnym czytaniem, chaotyczną nauką, byle jakim rozumowaniem. „Z czcicieli wiedzy i mądrości staliśmy się na powrót myśliwymi i zbieraczami, tym razem w elektronicznym lesie pełnym informacji” (Carr). Za dużo jest informacji, za mało interpretacji. Szybka reakcja staje się ważniejsza od głębokiej refleksji. Przed psychologią poznawczą zorientowaną na treść stoją ogromne i odpowiedzialne zadania. Na miarę XXI wieku. W perspektywie tych realnych wyzwań XXI wieku należy zastanowić się, jakie aspekty myślenia powinny być szczególnie badane przez psychologów i w konsekwencji efektywnie kształcone w rozwoju człowieka ery informacyjnej? Kilka umiejętności wydaje się odgrywać kluczowe znaczenie:

A. Umiejętność **zorganizowanego strukturyzowania ogromnej ilości danych i informacji,** czyli porządkowania ich w ramach większych jednostek znaczeniowych, wokół ważnych alternatyw, idei, wartości. Wybitny gracz i teoretyk Richard Reti głosił: „Szachowa prawda zawiera się zdecydowanie częściej w ideach niż wariantach” (cyt. za: Herman 2012). Podobne zjawisko zaobserwowano w psychologii muzyki. Deutsch (cyt. za: Sloboda 2008) eksperymentalnie wykazała, że jeśli nuty mają jakieś wyraźne powiązanie strukturalne, pewien muzyczny sens w melodii, harmonii lub metrum, to w procesach zapamiętywania ich liczba będzie większa. Ludzie zapamiętują struktury, nie pojedyncze nuty (Sloboda 2008, s. 47-48). To nie brutalna siła w przetwarzaniu danych, używając języka komputerowego, ale nadawanie znaczenia prowadzi do lepszego zrozumienia.
B. Umiejętność układania danych i informacji w pewne sekwencje i tak **dalekiego ich badania w przód**, aby odnajdywać najdalsze ważne konsekwencje.
C. Umiejętność znajdywania właściwej **intensywności zachowań eksploracyjnych**: od szerokiego i dalekiego przeszukiwania przestrzeni problemowej (odpowiednik empirycznego stylu przetwarzania danych, omówionego dalej), aż po mocno ograniczone kalkulacje, obliczania, a bazowanie na myśleniu dedukcyjnym (dedukcyjny styl przetwarzania danych, także dalej omówiony).

Metoda dziewięciu wskaźników, promowana przez autora tej książki (Przewoźnik 2011, 2013), wzorowana jest na pracy de Groota (de Groot 1965) i może służyć dobremu organizowaniu porządku myślenia, a także poszerzaniu i pogłębianiu drzewa decyzyjnego, jakie budujemy podczas myślenia. Warto dłużej zastanowić się nad rysunkiem 1, z autorefleksją. To w pewnym sensie zarówno model badania umysłu, jak i jego rozwijania w treningu i dochodzenia do mistrzostwa osobistego.

Poszerzanie perspektywy widzenia poprzez trening **(A),** ćwiczenie się w głębokim spojrzeniu w przyszłość **(Dmax)** i organizowanie porządku działań przed podejmowaniem ważnych decyzji (**nn)**, koncentracja na wielu źródłach przetwarzania danych **(M, N, Pmax, Pser, T)** – może zapewnić mądre wybory **(W)** i zagwarantować spokój umysłu w niejednej złożonej sytuacji decyzyjnej!

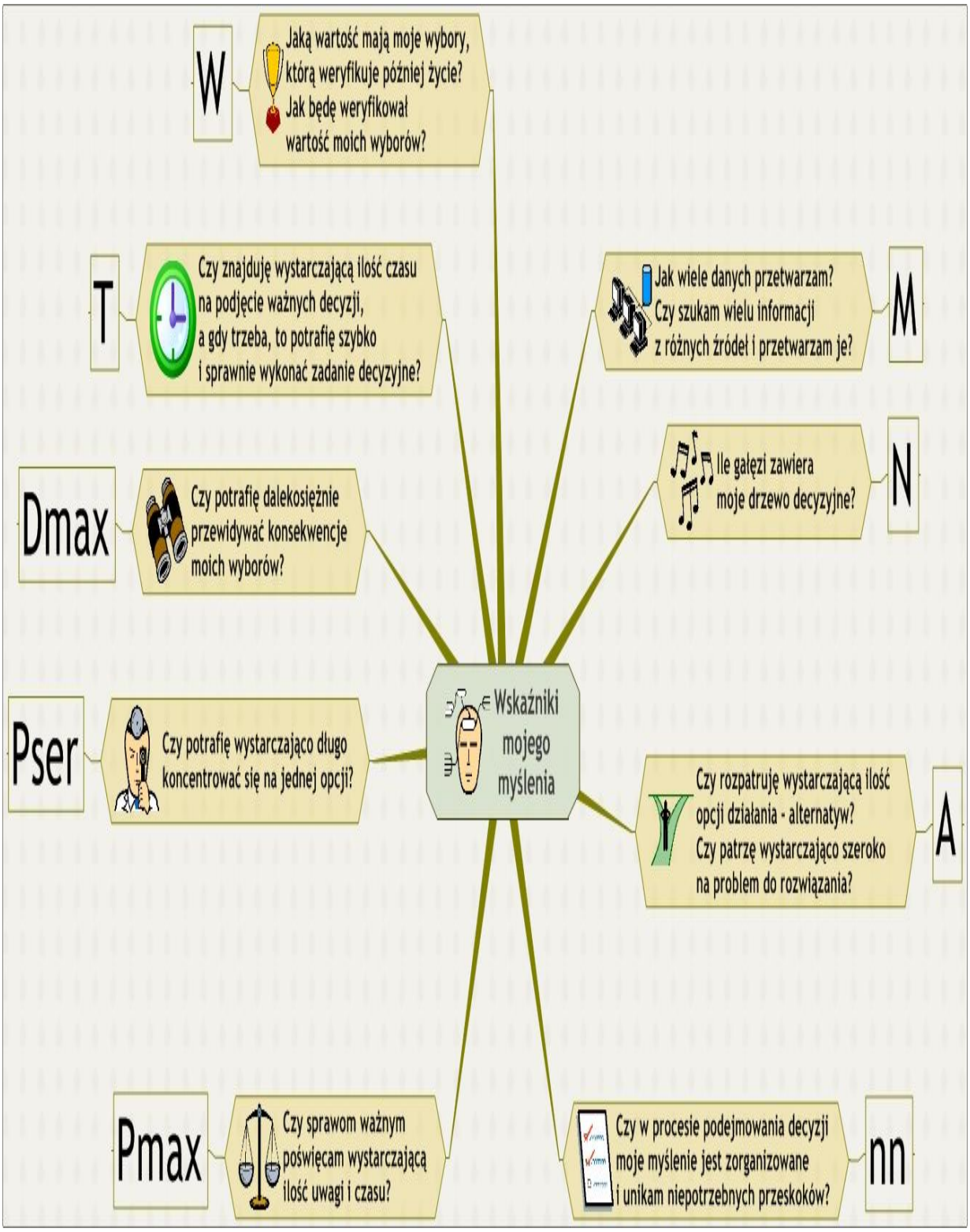

Rys 1. Dziewięć wskaźników strategii myślenia – J. Przewoźnik (2011), na podstawie badań de Groota (1965)

REFLEKSJA: JAK PODEJMUJEMY DECYZJE?

	Mało informacji zbieranych	Wiele informacji zbieranych
Jedna opcja rozważana	STYL STANOWCZY Ten styl podejmowania decyzji charakteryzują: bezpośredniość, szybkość, skuteczność, stanowczość. **Styl skupiony na działaniu i wykonywaniu zadań.**	STYL HIERARCHICZNY Rezultaty decyzji będą ostateczne i przetrwają próbę czasu. **Styl nieco intelektualny.**
Kilka opcji rozważanych	STYL ELASTYCZNY Szybkość i zdolność adaptacji. Decyzja jest szybko podejmowana i równie szybko może być zmieniony kierunek działania, by dotrzymać kroku zmieniającym się okolicznościom. **Styl zorientowany na reagowanie na okoliczności.**	STYL INTEGRUJĄCY Postrzeganie problemów z szerokiej perspektywy. Informacje pochodzą z wielu źródeł, decyzje mogą dotyczyć wielu kierunków działania. **Styl partycypacyjny**.

Tab. 1. Brousseau, K., Driver, M., Hourihan, G., Larsson, R. (2006). Jak doświadczeni menedżerowie podejmują decyzje. Harvard Business Review Polska, wrzesień 2006, 77-89.

CECHY OSOBY „SILNEJ PSYCHICZNIE”

CERTYFIKAT DLA BLISKIEJ MI OSOBY ☺

Imię: Nazwisko:

ONA – ON, JAKO ŹRÓDŁO SIŁY DLA SIEBIE I INNYCH

1. Akceptuje siebie.
2. Akceptuje innych.
3. Potrafi wchodzić w trwałe związki z wybranymi osobami.
4. Potrafi aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym.
5. Cechuje ją / go naturalność w relacjach z innymi.
6. Dysponuje wielką energią i potrafi energetyzować innych.
7. ...

SZCZEGÓLNE CECHY, MINIMALIZUJĄCE ZAGROŻENIE WYPALENIEM

8. Jest zorientowana / zorientowany na cele i potrafi je realizować.
9. Ma wystarczająco dużo odwagi, aby podejmować trudne wyzwania.
10. Jest twórcza / twórczy i potrafi kreatywnie realizować zadania życiowe.
11. Potrafi być spontaniczna / spontaniczny w odpowiednich momentach.
12. Cechuje ją / go prostota życia.
13. Ma poczucie humoru.
14. Potrafi przyznać się do słabości.
15. …

RELACJA ZE ŚRODOWISKIEM

16. Adekwatnie i obiektywnie spostrzega rzeczywistość.
17. Potrafi zachować dystans do siebie i środowiska.
18. Potrafi dziwić się światu.
19. Jest otwarta / otwarty na nowe doświadczenia.
20. Potrafi koncentrować się na problemach do rozwiązania, nie na sobie.
21. …

WARTOŚCI

22. Charakteryzuje się tym, co potocznie nazywa się mądrością.
23. Jest zdolna / zdolny do głębokich przeżyć duchowych.
24. Przejawia szacunek dla godności i inności (niepełnosprawności) drugiego człowieka.
25. Nie przywiązuję nadmiernej wagi do tytułów, formalnych hierarchii, materialnych wyznaczników powodzenia.
26. Potrafi cieszyć się przyrodą.
27. Przejawia trwałe zainteresowania kulturalne.
28. …

Maslach, C., Leiter, M. (2011). Prawda o wypaleniu zawodowym. Co zrobić ze stresem w organizacji. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN.
Cherniss, C. (1980). Professional burnout in human service organizations. San Francisco: Praeger Publishers.
Cherniss, C. (1980). Staff burnout: job stress in the human services. Beverly Hills, Sage Publications.

SILNA OSOBOWOŚĆ W CZASACH ZMIAN

Psychiką nazywa się całokształt procesów oraz dyspozycji niematerialnych człowieka. Indywidualna realizacja psychiki nazywana jest **osobowością**. Osobowość jest dynamiczną organizacją w jednostce tych systemów psychofizycznych, które determinują jej specyficzne przystosowanie do jej środowiska (*Gordon Allport).*
Dynamiczna organizacja – czyli stale się zmieniająca, rozwijająca. Ale jednocześnie istnieje coś, co spaja różne elementy.
Systemy psychofizyczne – osobowość ma nie tylko podłoże psychiczne lub tylko fizyczne, neuronowe. To ciało i psychika, stopione w osobową jedność.
Determinują – czyli kierują zachowaniami jednostki, wyznaczają pewien określony kierunek.
Poniżej przedstawiono te elementy osobowości, które warto kontrolować podczas szachowego rozwoju młodego człowieka (omówione szerzej m. in. w pracy Sieka, 1982).

1. CECHY MORFOLOGICZNE I FIZJOLOGICZNE

Cechy decydujące o wyglądzie i kształcie ciała**,** wskazujące aktualny stan tkanek (kościec, mięśnie, tkanka tłuszczowa), charakteryzujące odżywianie się, wydalanie.

2. TEMPERAMENT

Podstawowe, względnie stałe czasowo cechy osobowości, które manifestują się w formalnej charakterystyce zachowania. Cechy te występują już we wczesnym dzieciństwie i są wspólne dla człowieka i zwierząt. Będąc pierwotnie zdeterminowany przez wrodzone mechanizmy fizjologiczne, temperament podlega zmianom zachodzącym pod wpływem dojrzewania (i starzenia się) oraz niektórych czynników środowiskowych.
(Regulacyjna teoria temperamentu Strelaua)

3. ENERGIA I SIŁA ŻYCIOWA JEDNOSTKI

W jaki sposób jednostka realizuje zadania i dąży do osiągnięcia swoich celów życiowych.

4. INTELIGENCJA

Inteligencja to zdolność przystosowania się do okoliczności dzięki dostrzeganiu relacji, korzystaniu z uprzednich doświadczeń i skutecznej kontroli nad własnymi procesami poznawczymi.

Zdaniem Jeana Piageta, szwajcarskiego psychologa, inteligencja jest formą zachowania się przystosowawczego, rodzajem aktywności, która nie jest dana od urodzenia, lecz rozwija się stopniowo na podstawie innych, prostszych form czynności. Adaptacja składa się z dwóch współzależnych i wzajemnie dopełniających się procesów: asymilacji i akomodacji.

Asymilacja – co z nowego środowiska warto przystosować do siebie, do swoich postaw, zachowań?

Osoba inteligentna potrafi w procesie zmian dostrzec w nowym środowisku takie elementy, które warto i **można zmienić i dopasować do siebie**, do swojej koncepcji życia.

Akomodacja – do czego w nowym środowisku warto się przystosować i przyjąć to?

Osoba inteligentna potrafi w procesie zmian dostrzec, do czego warto się dopasować, **zmieniając przy tym swoje zachowania**. Wie na przykład, że nie warto walczyć na pewnych obszarach, bo i tak niczego to nie zmieni.

5. UZDOLNIENIA

Talent – to bardzo wysoki poziom określonej zdolności specjalnej lub wiązki zdolności, uwidaczniający się w nadzwyczajnej łatwości nabywania wiedzy lub sprawności w wybranej dziedzinie.

6. EMOCJE

Słowo „emocja” pochodzi od łacińskiego „*emovere*” – poruszać, wzruszać. Osobnik zostaje czymś poruszony. Może to przyjść od wewnątrz lub z zewnątrz. W psychologii emocje definiowano bardzo różnie: jako **stan pobudzenia**, **zaburzenie równowagi** lub jako **intensywną, przypadkową i niezorganizowaną reakcję na bodziec**.

Inteligencja emocjonalna to zdolność do **postrzegania emocji**, **dostępu do nich** i takiego ich **aktywowania**, by **towarzyszyły myśleniu**.

Inteligencja emocjonalna to zdolność do **rozumienia emocji** i posiadanie **emocjonalnej wiedzy**, które pozwalają **regulować emocje** i sprzyjają rozwojowi emocjonalnemu oraz intelektualnemu (Salovey, Sluyter, 1999, s.26).

7. UCZUCIA

Uczucia to względnie trwałe i złożone ustosunkowanie się do rzeczywistości. Utrzymują się dłużej niezależnie od reakcji na doraźne zdarzenia, wiążącej się z przedmiotem uczuć (Mogę być wściekły na ciebie, ale dalej cię kochać.). To rodzaj dyspozycji do reagowania w podobny sposób wobec swojego przedmiotu. Samo myślenie o osobie (postawa) nie jest jeszcze upodobaniem…

8. POTRZEBY

Potrzeba to nieznana, fizyczno-chemiczna siła działająca w mózgu.
Potrzeba organizuje percepcję, myślenie, napęd do działania.
Występuje chęć zmiany – aby doszło do zamiany sytuacji niezadowalającej, wywołującej napięcie, na sytuację zadowalającą. O działaniach człowieka często decydują czynniki wewnętrzne, głównie emocje i potrzeby.

Jedna z najbardziej znanych koncepcji psychodynamicznych pochodzi od amerykańskiego psychologa humanistycznego, Abrahama Maslowa. Zdaniem Maslowa, ludzie są motywowani przez hierarchiczny system podstawowych potrzeb (**piramida potrzeb**).

1) Potrzeby fizjologiczne - takie jak głód, pragnienie, seks.
2) Potrzeby bezpieczeństwa - pewności, stałości, zależności, opieki, wolności od strachu, od lęku i chaosu, potrzeby struktury, porządku, prawa, ograniczeń, silnego opiekuna.
3) Potrzeby przynależności i miłości - kontaktów społecznych, bycia akceptowanym.
4) Potrzeby szacunku - osiągnięć i prestiżu.
5) Potrzeby poznawcze - poznania czegoś, odkrycia, dotarcia do istoty zagadnienia.
6) Potrzeby estetyczne - potrzeby związane z pięknem otoczenia, estetyką wnętrza, produktu.
7) Potrzeba samorealizacji - samourzeczywistnienia się, zrealizowania swoich pragnień, zdolności, zainteresowań.

Lista potrzeb według H. Murraya:

1. Potrzeba unikania fizycznego urazu
2. Potrzeba unikania psychicznego urazu
3. Potrzeba unikania poniżenia we własnych oczach
4. Potrzeba poniżania się
5. Potrzeba wyczynu
6. Potrzeba stowarzyszania się
7. Potrzeba agresywności
8. Potrzeba autonomii (wolności, niezależności)
9. Potrzeba kompensacji (przezwyciężania własnych niepowodzeń)
10. Potrzeba uległości
11. Potrzeba usprawiedliwiania siebie
12. Potrzeba dominowania
13. Potrzeba uzewnętrzniania swojej osobowości
14. Potrzeba żywienia i opiekowania się
15. Potrzeba porządku
16. Potrzeba zabawy
17. Potrzeba odrzucenia i izolacji
18. Potrzeba przyjemnych doznań zmysłowych
19. Potrzeba seksualna
20. Potrzeba doznawania opieki i oparcia
21. Potrzeba rozumienia
22. Potrzeba nabywania
23. Potrzeba poznawcza
24. Potrzeba tworzenia
25. Potrzeba informowania innych
26. Potrzeba doznawania aprobaty i uznania ze strony innych
27. Potrzeba zatrzymywania.

9. WARTOŚCI

Wartości to przedmioty i przekonania, determinujące względnie podobne przeżycia psychiczne i działania jednostek. W rozumieniu kulturowym wartości to powszechnie pożądane w społeczeństwie przedmioty o symbolicznym charakterze oraz powszechnie akceptowane sądy egzystencjonalno-normatywne (orientacje wartościujące).
Rodzaje wartości:

- wartości autoteliczne – autonomiczne, naczelne, centralne, zajmujące najważniejsze miejsce w hierarchii wartości, realizacja tych wartości jest dobrem samym w sobie
- wartości instrumentalne – podrzędne, o niższym znaczeniu, są elementem pomocniczym w osiąganiu wartości najwyższych (autotelicznych) mają one charakter wykonawczy, służą w wykonywaniu celów wyższych.
- wartości uznawane – mają genezę społeczną, są związane z przekonaniami określającymi ich obiektywne znaczenie w otoczeniu społecznym
- wartości odczuwane – wywodzą się z indywidualnych skłonności człowieka i są związane z emocjami, odczuwaniem ich atrakcyjności)
- wartości zinternalizowane – rzeczywiście uznawane, poprzez które jednostka określa siebie samą, są to jej wartości
- wartości deklarowane (Wikipedia)

10. MOTYWACJA

Motywacja – najczęściej pod tym pojęciem rozumie się stan gotowości człowieka do podjęcia określonego działania.

11. POSTAWY

Postawy, to określone cechy różnych sposobów reagowania, myślenia i odczuwania jednostki w stosunku do rozmaitych aspektów środowiska. Postawy odzwierciedlają stosunek człowieka do rzeczywistości na trzech płaszczyznach: intelektualnej, emocjonalno - uczuciowej, behawioralnej (zachowania).

Cechy postaw:
- przedmiot (osoby, grupy społeczne, religie, idee - wszystko, co ma jakieś znaczenie)
- zakres (ilość elementów rzeczywistości)
- złożoność (treściowe bogactwo poszczególnych składników postaw)
- trwałość (stopień podatności na zmiany)
- kierunek (na continuum: pozytywny - neutralny - negatywny)
- intensywność (częstotliwość występowania charakterystycznych dla postawy zachowań)
- współzależność (współwystępowanie postaw).

12. POSTAWY MORALNE

Postawa moralna to względnie stała organizacja wiedzy, uczuć i motywów powodujących ustosunkowanie się jednostki do zjawisk moralnych w tej rzeczywistości, w której człowiek żyje.

13. SYSTEMY NAWYKÓW

Nawyk to zautomatyzowana czynność (sposób zachowania, reagowania), którą nabywa się w wyniku ćwiczenia (głównie przez powtarzanie).
Rodzaje nawyków:

- ruchowe
- emocjonalne
- myślowe.

14. CECHY OSOBOWOŚCI

Cecha to pewna dająca się wyróżnić stała właściwość, w której jedna indywidualność różni się od drugiej. Np.: ekstrawertyzm – introwertyzm, ugodowość – nieustępliwość, otwarcie na nowe doświadczenia – zamknięcie na nowe doświadczenia.

15. OBRAZ SIEBIE

Obraz siebie to zbiór przekonań, myśli, jakie osoba ma na swój temat.

16. MECHANIZMY OBRONNE

W sytuacji, w której:

a) podstawową motywacją człowieka jest ochrona „ja” (motywacja ta może być chwilowa lub chroniczna)
b) występuje subiektywne poczucie zagrożenia „ja” lub antycypacja takiego zagrożenia
c) może, ale nie musi, występować na poziomie świadomym lęk lub, być może także inne ujemne emocje

mogą pojawić się różne czynności obronne.

17. PRZEKONANIA

Przekonanie to świadoma myśl, która zostaje zaakceptowana jako w jakimś stopniu prawdziwa. Jest ona wyrażona w języku mówionym lub pisanym. Ale przekonanie wymaga nie tylko myślenia, lecz także mentalnego poczucia prawdy, które, zgodnie z neurologicznymi badaniami mózgu, ma miejsce w układzie limbicznym. (Jim Walker)

18. CHARAKTER

Charakter to zbiór zalet i wad człowieka.

Istotnymi składnikami struktury charakteru są sposoby:

- realizowania celów
- ustosunkowania się do ludzi
- ustosunkowania się do siebie i własnego działania.

LITERATURA

Brousseau, K., Driver, M., Hourihan, G., Larsson, R. (2006). Jak doświadczeni menedżerowie podejmują decyzje. *Harvard Business Review Polska*, wrzesień 2006, 77-89.

Chase, W. G., Simon, H. A. (1973). Perception in chess. *Cognitive Psychology*, 4, 55-81.

Cherniss, C. (1980). *Professional burnout in human service organizations*. San Francisco: Praeger Publishers.

Cherniss, C. (1980). *Staff burnout: job stress in the human services*. Beverly Hills, Sage Publications.

Carr, N. (2012). *Płytki umysł. Jak internet wpływa na nasz mózg*. Gliwice: Helion.

Carr, N. (2013a). Does the Internet Make You Dumber? [dostęp: 15 lutego 2013]. Dostępny w internecie: http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704025304575284981644790098.html

Carr, N. (2013b). Is Google Making Us Stupid? What the Internet is doing to our brains. [dostęp: 15 lutego 2013]. Dostępny w internecie: http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2008/07/is-google-making-us-stupid/306868/

de Groot, A. D. (1965). *Thought and Choice in Chess*. The Hague, Paris: Mouton & Co.

Flynn, J. (2008). Beyond the Flynn Effect, a lecture by Professor James Flynn. [dostęp: 15 lutego 2013]. Dostępny w internecie: http://www.psychometrics.cam.ac.uk/page/109/beyond-the-flynn-effect.htm

Maslach, C., Leiter, M. (2011). *Prawda o wypaleniu zawodowym. Co zrobić ze stresem w organizacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Nass, C., Corina, Y. (2010). *The Man Who Lied to His Laptop: What Computers Can Teach us About Human Relationships*. London: Turnaround Publisher Services.

Przewoźnik, J. (2011). *Myśl – Działaj – Zwyciężaj! Psychologia szachów w praktyce*. Gorzów Wlkp.: Integracja.

Przewoźnik, J. (2013). *Strategie myślenia w złożonych sytuacjach gry w szachy. Badania eksperymentalne nad wnioskowaniem przez analogię*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski (maszynopis).

Siek, S. (1982). *Osobowość : struktura, rozwój, wybrane metody badania*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej

Wójcik, S. (2012). Problem nadużywania Internetu. W: Nadmierne korzystanie z komputera i Internetu przez dzieci i młodzież. Fundacja Dzieci Niczyje: Warszawa, s. 5-13. [dostęp: 15 marca 2013] Dostępny w internecie: http://fdn.pl/materialy-do-pobrania-przeglad?cat1=445&cat2=674&cat3=742

II BLOK TEMATYCZNY

Nauczyciel gry w szachy. Obszary i metody pracy. Przykłady dobrych praktyk pedagogicznych.

Kamila Dembecka Sobierajewicz

Metody pracy na lekcjach na różnych poziomach nauczania. Szachy w szkole….

Gdy 13 marca 2012 r. zostało podpisane Oświadczenie Pisemne 50/2011 dotyczące wprowadzenia programu "Szachy w szkole" w szkołach w Unii Europejskiej, szachy świętowały swoje zwycięstwo. Jednak gdy 15 lat temu w Dwujęzycznej Polsko-Angielskiej Prywatnej Szkole Podstawowej w Poznaniu obowiązkowe lekcje szachów zostały wprowadzone do programu nauczania klas 0-3, była to bardzo odważna i innowacyjna decyzja naszego pana Dyrektora. W Poznaniu w żadnej szkole nie prowadzono obowiązkowych lekcji szachów, a i w całej Polsce niewiele szkół mogło się tym pochwalić. Czy ta decyzja sprzed 15 lat wpłynęła na wyniki uzyskiwane przez naszych uczniów na egzaminach klas szóstych czy gimnazjalnych, które od wielu lat stawiają naszą szkołę na czołowych miejscach w województwie? Na te wyniki składa się praca naszych wspaniałych, twórczych nauczycieli, zaangażowanych w rozwój dzieci, ale mam iskierkę nadziei, że przyczyniły się do tego również szachy…

Czy te 15 lat doświadczeń upoważnia mnie do zabrania głosu w sprawie metod pracy i problemów, jakie pojawiają się przy obowiązkowym nauczaniu szachów w szkole? Przeszłam długą szachową drogę, jako zawodniczka, sędzia szachowy, organizator imprez i turniejów, trener szachowy, wiceprezes Wielkopolskiego Związku Szachowego, ale prowadzenie obowiązkowych lekcji szachów w szkole wymagało ode mnie przede wszystkim określenia celów, jakie zamierzamy osiągnąć dzięki szachom w szkole i podporządkowanie temu autorskiego programu nauczania oraz dopasowania metod pracy do zamierzonych celów.

Trzeba pamiętać, że w szkole główny cel to rozwój intelektualny i emocjonalny każdego dziecka, niekoniecznie (ale możliwie) związany z osiągnięciami sportowymi. I tutaj jest zasadnicza różnica między pracą nad szachami w szkole, a w klubie szachowym, różnica, która określa program i metody nauczania w każdym z tych miejsc. Nie można bezkrytycznie powielać klubowych doświadczeń trenerskich w szkole; mamy przecież innych odbiorców i podobne, ale jednak różne cele. W klubie – osiągnięcie szachowego mistrzostwa, w szkole – głównie rozwój intelektualny dziecka, wspomagający naukę innych przedmiotów. W klubie prowadzimy zajęcia z wybraną grupą dzieci, zainteresowaną emocjonalnie szachami, tworzymy grupy szkoleniowe o podobnym poziomie umiejętności szachowych. W szkole pracujemy przez 3 lata z tą samą grupą dzieci – klasą szkolną, gdzie nie mamy możliwości po pierwszym roku nauczania, po weryfikacji wiedzy, zaangażowania i możliwości intelektualnych, przenieść dziecko do innej grupy szkoleniowej.

W miarę procesu nauczania wytwarza się więc naturalny podział klasy, który wymusza konieczność prowadzenia lekcji na dwóch lub nawet kilku poziomach. Trzeba więc sobie zdawać sprawę, że w jednej klasie może znaleźć się więc i finalista Mistrzostw Polski Juniorów i słaby uczeń, któremu radość sprawia rozwiązanie prostej kombinacji szachowej, może znaleźć się też dziecko zupełnie nie zainteresowane szachami.

Każdemu z nich nauczyciel powinien wpoić miłość do szachów, która będzie motorem intelektualnego rozwoju dziecka. Jak inaczej sprawić, aby przy prowadzeniu pracy na kilku poziomach równocześnie, dotrzeć do każdego ucznia?

Proszę mi wierzyć, że dobry nauczyciel będzie mieć olbrzymią satysfakcję zarówno z medali, jakie „przy okazji” zdobędzie najzdolniejsze dziecko, jak również z tego, gdy widzi, jakie postępy czyni najsłabszy uczeń. I życzę każdemu nauczycielowi, aby przeżył podobne chwile, które dały mi olbrzymią nagrodę za te 15 lat pracy w szkole, gdy na przerwie podeszło do mnie dziecko. Był to uczeń, któremu szachy sprawiały dużą trudność, który przegrywał wszystkie partie. Cieszyłam się, gdy widziałam błysk zrozumienia i radość w jego oczach, gdy pomagałam mu zrozumieć kombinacje szachowe. I na koniec w trzeciej klasie usłyszałam od niego: „Pani Kamilo. Czy wie pani, jakie są moje ulubione lekcje w szkole? WF i szachy!” Pomimo ciągłych porażek… I to jest to, co tygrysy lubią najbardziej! A te zdobyte „przy okazji” 17 medali w Mistrzostwach Polski Juniorów, 16 medali w Mistrzostwach Międzywojewódzkich Młodzików, 61 medali w Mistrzostwach Wielkopolski Juniorów, 117 medali w indywidualnych Mistrzostwach Poznania i Okręgu Poznańskiego Juniorów, 23 medale w drużynowych Mistrzostwach Poznania i Wielkopolski Szkół? Tygrysy też to lubią…. Można dywagować, że te medale to tylko zasługa klubu szachowego, dokąd trafiły dzieci, ale jednak trafiły tam już z rozbudzoną wyobraźnią szachową, z doświadczeniami turniejów szkolnych i dziecięcych, na które jeździły z nauczycielem, z wpojoną miłością do szachów, z tysiącami zadań rozwiązanymi w szkole na lekcjach szachów.

Praca na lekcji na kilku poziomach stanowi duże wyzwanie dla nauczycieli, mało pomaga tu doświadczenie instruktorskie w klubie, trzeba wypracować własne metody pracy, warto przy tym korzystać z doświadczeń innych. Zresztą nauczyciel sam stawia przed sobą takie zadanie, gdy zależy mu na rozwoju dziecka, gdy zachęca dzieci do rozwiązywania dodatkowych zadań, do udziału w kółku szachowym, wysyła je na dziecięce turnieje szachowe, najzdolniejsze zaś przekazuje do klubów. Myślę również, że każdy nauczyciel szachów ma moralny obowiązek wobec najzdolniejszych dzieci oraz ich rodziców, aby wyłowione „perełki” przekazać do klubów, gdzie mogą doskonalić swoje umiejętności.

Wielopoziomowość w prowadzeniu lekcji będzie bardziej widoczna w większych miastach, gdzie jest większy dostęp do turniejów szachowych i klubów szachowych, w mniejszych ośrodkach może się pojawić konieczność prowadzenia lekcji na dwóch, trzech poziomach. Stwarza to podstawowe pytania, na które trzeba sobie odpowiedzieć:

- Jak sprawić, żeby z wprowadzenia szachów do szkoły wynikała korzyść? Czyli jak sprawić, aby dzieci pokochały szachy - bo tylko wtedy są wymierne efekty. Praca z entuzjazmem zdecydowanie przewyższa pracę pod przymusem.
- Czy bezkrytycznie podchodzić do programów nauczania i przygotowanych do nich materiałów? Przecież w każdej klasie mamy inną grupę uczniów, o różnych możliwościach intelektualnych i różnym zaangażowaniu. Nauczmy się tworzyć własne materiały autorskie, odpowiednie do potrzeb uczniów!
- Jakie stosować metody pracy na lekcjach na różnych poziomach nauczania? Wszak do szkół przychodzą obecnie sześcioletnie dzieci, czyli trzeci rok nauczania przypada na dawniejszą drugą klasę. Trudniej więc dobrać materiał i metodę przekazu wiedzy uczniom.
- Jak rozwiązywać problemy pojawiające się przy nauczaniu szachów – w większości klas konieczna jest praca na dwóch, trzech a nawet czterech poziomach, co stwarza dodatkowe wyzwania dla nauczycieli. I jak poradzić sobie z niedojrzałością emocjonalną dziecka, wszak szachy w znacznej mierze oparte są na rywalizacji, szczególnie trudne dla małego dziecka są więc porażki. Trudno też zakończyć lekcję, gdy grane partie są niedokończone, a dzwonek pogania do następnej klasy…
- Jak prowadzić indywidualne rozwiązywanie zadań, konieczne do rozwoju każdego dziecka – przecież szachy to nie matematyka, każde zadanie jest inne! Jak poradzić sobie przy pracy indywidualnej z dużą liczebnością klasy?
- Oceniać czy nie oceniać – problemy z wystawieniem właściwych ocen, szczególnie dzieciom
z osiągnięciami klubowymi oraz dzieciom najsłabszym, w odniesieniu do celu, jaki chcemy osiągnąć – czyli podniesienie poziomu każdego dziecka oraz w stosunku do nakładu pracy dziecka. Pamiętajmy, że dziecko z dużymi predyspozycjami do szachów będzie wybijać się na arenie klasy właściwie bez pracy na lekcji. Jak to przełożyć na sprawiedliwe oceny…
- Jaka jest moralna odpowiedzialność nauczyciela w stosunku do ucznia super zdolnego? Odpowiedzialność za zaufanie, jakie pokładają w nas rodzice, że jeśli natrafimy na talent, damy mu szansę zaistnieć na szachowym firmamencie – czyli pomożemy mu pokochać szachy i życzliwie wskażemy właściwą drogę.. A potem jakże miło dostawać takie maile.
„Chciałbym napisać, że zdobyłem 3 normę na mistrza międzynarodowego na turnieju w XXXXXXXXXX, zaś w marcu tenże tytuł zostanie mi przyznany. Dziękuję za lekcje, bez których ten sukces nie byłby możliwy. Pozdrawiam, XXXXXXXX wraz z rodzicami”

- I równie ważna sprawa - wyposażenie sali lekcyjnej i naszego „banku danych” w pomoce i materiały szkoleniowe. Co i jak robić, jak nie mamy własnej sali szachowej?. Wiele rzeczy możemy zrobić sami, jak chociażby zeszyty z zadaniami… Ale brak sali to ciągła wędrówka z kilogramami szachów, szachownic, zeszycików z zadaniami, a nawet tablicy demonstracyjnej pod pachą… I jak wykorzystać wspaniałe narzędzie, jakim jest tablica interaktywna?
Tych pytań jest dużo, dużo więcej, musimy ciągle szukać na nie odpowiedzi, dopiero wtedy staniemy się prawdziwymi nauczycielami.

Mgr inż. Robert Korpalski

Ukończył Politechnikę Wrocławską – Wydział Mechaniczno-Energetyczny, kierunek Aparatura Procesowa (Inżynieria Chemiczna), jest mgr inż. mechanikiem, energetykiem i chemikiem, ale w tym zawodzie nigdy nie pracował, gdyż wcześniej ukończyłem dwu semestrowy kurs instruktorów szachowych na wrocławskiej AWF i w już w czasie studiów pracował w MDK Śródmieście we Wrocławiu (od 1980 roku) i pracuje tu do dzisiaj jako nauczyciel-instruktor, a wcześniej jako kierownik działu. Bezpośrednio po ukończeniu Politechniki zaliczył roczny kurs - Podyplomowe Studium Trenerskie na warszawskiej AWF i uzyskał stopień trenera szachowego kl. II (praca dyplomowa dotyczyła stosowania zasad nauczania podczas nauki przedmiotu szachy w szkole). Ukończył ponadto w Resortowym Centrum kurs na I klasę trenerską. Ukończył również na wrocławskiej AWF dwu semestrowy kurs pedagogiczny.

Obecnie – poza etatową pracą w MDK Śródmieście – pracuje – od wielu lat - na 2/3 etatu w Gimnazjum nr 13 we Wrocławiu, gdzie prowadzi lekcje przedmiotu szachy, który jest w programie nauczania dwóch klas w każdym roczniku jako obowiązkowy przedmiot i oceny za szachy wliczane są do oceny średniej. Wcześniej – jako uzupełnienie pełnoetatowej pracy w MDK Śródmieście - prowadził lekcje przedmiotu szachy w SP nr 26 we Wrocławiu, SP nr 70 we Wrocławiu, Społecznej SP nr 3 WSE we Wrocławiu, SP nr 54 we Wrocławiu oraz był kierownikiem sekcji szachowej KM AZS Politechnika Wrocław. W ramach pracy w MDK Śródmieście prowadzi grupy 1 („początkujący”) i 2 („zaawansowani”) roku szkolenia szachowego w SP nr 12, SP nr 91 i ZS nr 9 we Wrocławiu i prowadzi ponadto jedną grupę („sportowa”) 3 roku szkolenia w SP nr 12.

Jako szachista posiada tytuł kandydata na mistrza, a ponadto ma bardzo duże doświadczenia jako sędzia szachowy oraz jako działacz szachowy i sportowy – pełnił – bardzo aktywnie – bardzo wiele, zwykle dość odpowiedzialnych funkcji.

W ostatnich latach napisał „Interaktywny podręcznik szachowy”.

Mgr Artur Chlewiński

ur. 1958 w Lublinie, w którym mieszka i pracuje – Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci i Młodzieży Niesłyszącej. Studia filozoficzne /UMCS/, surdopedagogiczne /KUL/, instruktor sportowy /szachy, tae-kwon do/. Uprawia poezję /tłum. poetów języka niemieckiego, szkice krytyczne, wiersze własne/, szachy, plastykę. W wymienionych dziedzinach zajmuje się zagadnieniem sprzężenia między danymi zmysłowymi, konstrukcjami wyobraźni a językiem poetyckim. Szachy traktuje jako harmonię nauki, sztuki i sportu.

Program autorski **„Odkrycia na szachownicy”**

Do wielu różnorodnych zdolności oraz umiejętności kształtowanych w kontakcie z szachami, program „Odkrycia na szachownicy” dodaje rozwój wyobraźni **lustrzanych odbić** oraz wspiera poprzez zabawę ustalanie się u dzieci stronności /lateralizacja/.

Celem głównym programu jest przygotowanie dziecka do sukcesu w szkole i w życiu.

Poprzez ćwiczenia zawarte w programie dzieci kształtują wiele innych cech oraz zdolności i umiejętności przydatnych w nauce różnych przedmiotów szkolnych: koordynację wzrokowo-ruchową, pamięć dynamiczną i statyczną, wyczucie rytmu, postrzeganie proporcji, wyobraźnię dynamiki następstw /tempa akcji/, świadomość złudzeń, wartościowanie estetyczne, koncentrację i samodyscyplinę.

Program powstał, aby wspomóc dzieci w ich trudnościach przy postrzeganiu szachownicy, tzn. przy postrzeganiu i odwzorowywaniu różnorodnych relacji /geometrycznych, logicznych/ pomiędzy polami i kolorami pól planszy szachowej.
Ćwiczenia na **równoliczność** rozbudzają intuicyjną sprawność logiczną dziecka oraz kształtują jego postawę poznawczą.

Eksperyment polegający na odwzorowaniu przy pomocy wyciętych kwadratów /w dwóch kolorach/ toru ruchu wskazanego na szachownicy wykazał, że pewna grupa dzieci nie mogła sobie poradzić z takim ułożeniem kwadratów, aby stykały się wierzchołkami /ruch po przekątnej/. Trudność jest jednorazowa, jakby o charakterze bariery, która znika w momencie jej przekroczenia. Pojawia się jeszcze niekiedy w zawahaniach dziecka, ale jak echo. Inną trudnością okazało się następowanie po sobie kolorowych pól wg ruchu po przekątnej lub prostopadle do boku. Część dzieci układała kwadraty w dwóch kolorach po przekątnej, lub odwrotnie.

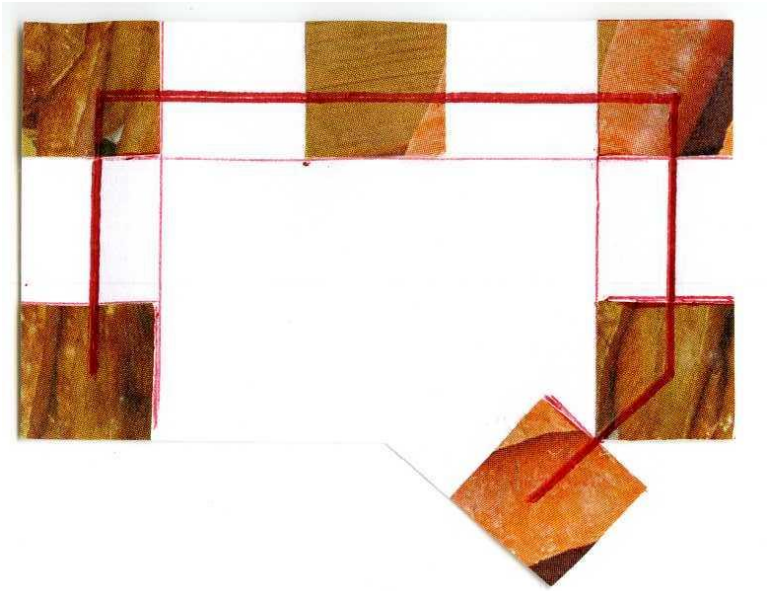

Opisane trudności w postrzeganiu samej szachownicy wykazywało co piąte dziecko w wieku 7-10 lat, zarówno niesłyszące, jak i słyszące. Natomiast co drugie dziecko w wieku 8-10 lat, nie potrafiło samodzielnie odbić, jak w lustrze, prostego toru ruchu /po trójkącie, po kwadracie/. Dzieci bowiem często radzą sobie w ten sposób, że postrzegają **kształt** zamiast **ruchu**, i następnie automatycznie przesuwają go, zamiast odbić sam **ruch**, jak w lustrze.

CECHY WYRÓŻNIAJĄCE PROGRAMU:

1/ Pierwsze ćwiczenia programu, to praca z samą szachownicą. Wymagana jest szachownica realna, najlepiej różne: stołowa i ścienna /demonstracyjna/.
2/ Do odwzorowywania torów ruchu zalecane są pędzle płaskie, dzieci bowiem przy wykonywaniu ruchów kształtują czucie dotyku, nacisku, sprawność nadgarstków.
3/ Program pozytywnie wpływa na różne dzieci, i w różnym wieku.
4/ W ćwiczeniach przewidziana jest wymienność ról zadającego i wykonującego.
5/ Poprzez zabawę, bez pośpiechu, dziecko angażuje w ćwiczenia wszystkie swoje zdolności i umiejętności.
6/ Stopień trudności ćwiczeń na poszczególnych etapach realizacji programu, jak i odpowiednio do możliwości dziecka, jest łatwy do regulowania.
7/ Realizacja programu nie wymaga rozbudowanego wyposażenia.

Co to jest wyobraźnia lustrzanych odbić ? W jakich codziennych czynnościach jest aktywna, i do czego przydaje się w szachach ?

Wyobraźnia lustrzanych odbić jest to zdolność postrzegania i odwzorowywania w odwróconym układzie nie tylko przedmiotu, bądź przedmiotów, ale także zdarzeń, akcji w czasie.

Wyobraźnia lustrzanych odbić jest uaktywniana i decyduje o naszej sprawności w takich codziennych czynnościach i zajęciach jak: makijaż, parkowanie pojazdów, odtwarzanie drogi powrotnej w nowym środowisku, zawiązywanie sznurowadeł, poza tym w krawiectwie, w odlewnictwie, w mechanice pojazdów, w żeglarstwie itp.

W nauce wiele odkrywczych modeli konstruuje się na zasadzie lustrzanych odbić: np. w fizyce teoretycznej model Supersymetrii wszechświata /Pierre Ramond/.

W szachach natomiast przydaje się w opanowaniu repertuaru debiutowego na dwa kolory /”na dwie ręce”/, przy rozpoznawaniu motywów, czy wręcz pozycji w drugim kolorze. Ponadto przydaje się w odwracaniu kolejności posunięć przy liczeniu wariantów. Słowem pożytków jest wiele.

Wprowadzanie ruchu bierek zaplanowane jest na podstawie rozwijanej wyobraźni lustrzanych odbić.

ZAWARTOŚĆ I UKŁAD PROGRAMU:

1/ Ćwiczenia czysto formalne; kształtowanie i rozwijanie wyobraźni **LO**.
2/ Wprowadzanie ruchu bierek.
3/ Ćwiczenia oswajające z gąszczem bierek na szachownicy.

mgr Mirosław Matysiak

Nauczyciel dyplomowany w Zespole Szkół Specjalnych nr 2 na oddziale psychiatrii Szpitala Dziecięcego im. Świętego Ludwika, specjalista I stopnia rewalidacji dzieci chorych i kalekich. Ze szkolnictwem specjalnym związany od przeszło dwudziestu lat, systematycznie poszukuje nowych efektywnych metod pedagogicznych pozytywnie wpływających na sytuację psychiczną podopiecznych. Autor wdrożonego w placówce projektu zastosowania edukacji szachowej wspierającego proces leczenia zaburzeń psychicznych dzieci i młodzieży.

mgr Anna Pyrek

Nauczyciel i pedagog terapeuta w Zespole Szkół Specjalnych nr 3 w Uniwersyteckim Szpitalu Dziecięcym w Krakowie. Pracuje głównie z dziećmi przewlekle i terminalnie chorymi. W pracy zwraca szczególną uwagę na psychiczne konsekwencje pobytu dziecka w szpitalu, zmiany funkcjonowania pod wpływem choroby i otoczenia szpitalnego.

Wystąpienie przekazuje informacje o konkretnej pracy z dziećmi prowadzonej w szkołach szpitalnych (ZSS nr 2 w Szpitalu im. św. Ludwika – Oddział Psychiatrii, ZSS nr 3 w Uniwersyteckim Szpitalu Dziecięcym). Uczniowie – pacjenci, to dzieci przebywające w szpitalu w związku z chorobami i zaburzeniami psychicznymi, oraz przewlekłymi i zagrażającymi życiu schorzeniami somatycznymi, które skutkują pogorszeniem sytuacji psychicznej. Zajęcia szachowe są elementem wielostronnej terapii i pozwalają uzyskiwać widoczne efekty w kształtowaniu prawidłowych zachowań społecznych, rozładowywaniu napięć i lęków, budowaniu pozytywnego obrazu siebie, integracji w zespole i wielu innych aspektach funkcjonowania dziecka. Pokazujemy korelację między potrzebami terapeutycznymi dziecka, a walorami szachów, które je realizują.

Mgr Jacek Gajewski

Urodzony 30.09.1974 w Sandomierzu. Prowadzi badania i przygotowuje rozprawę doktorską pod opieką naukową profesora Uniwersytetu Rzeszowskiego dr hab. Wojciecha J.Cynarskiego. Absolwent Uniwersytetu Warszawskiego i U uniwersytetu Rzeszowskiego, kierunki: historia i wychowanie fizyczne. Nauczyciel wychowania fizycznego i historii w Szkole Podstawowej nr 62 im. Józefa Kocurka w Katowicach. Był nauczycielem geografii w LO Żak w Katowicach. W latach 2001-2003 mgr Gajewski zrealizował na Wydziale Wychowania Fizycznego Uniwersytetu Rzeszowskiego podyplomowe studia w zakresie wychowania fizycznego. Pracę dyplomową pt: *Metodyka nauczania gry w szachy dzieci i młodzieży* przygotował pod kierunkiem prof. dr. hab. Kazimierza Obodyńskiego. Dodatkowo ukończył podyplomowe kwalifikacyjne studia w zakresie geografii i w zakresie informatyki. Mgr Gajewski wziął czynny udział w dwóch międzynarodowych konferencjach naukowych, z referatami dotyczącymi szachów jako dyscypliny sportu i metodyki nauczania gry w szachy. Posiada tymczasem 3 samodzielne publikacje naukowe, w tym artykuł w 7-punktowym periodyku. Aktualnie jest członkiem Komisji Badań Naukowych Stowarzyszenia Idōkan Polska, czyli jednego z nielicznych, specjalistycznych towarzystw naukowych i edukacyjnych. Ponadto jest członkiem zwyczajnym Międzynarodowego Towarzystwa Naukowego Sztuk i Sportów Walki IMACSSS. Ma w dorobku także dwie autorskie książki popularyzatorskie o tematyce historycznej: Sandomierz Walczący, Działalność niepodległościowa Władysława Sikorskiego przed i w czasie I wojny światowej.

Środki dydaktyczne, formy organizacyjne, zasady i metody kształcenia w procesie nauczania gry w szachy.

Artykuł (wystąpienie) przytacza definicje pojęć: środki dydaktyczne, formy organizacyjne, cele, zasady i metody kształcenia. Następnie autor przedstawia źródła swojej wiedzy i doświadczeń związanych z tematyką nauki dzieci gry w szachy oraz omawia jakimi cechami powinien odznaczać się dobry nauczyciel aby wypracować autorytet w świadomości swoich podopiecznych. Skuteczność i atrakcyjność prowadzonych zajęć, a co za tym idzie osiąganie celów kształcenia są uzależnione nie tylko od charyzmy, osobowości i temperamentu ale także od autorytetu pedagoga. Oprócz wspomnianych powyżej celów zostały przedstawione: środki dydaktyczne, formy organizacyjne, zasady i metody kształcenia w procesie nauczania gry w szachy. Autor w wyniku własnych przemyśleń i ponad trzydziestoletniego związania z szachami, pokusił się o wprowadzenie i zdefiniowanie nowego terminu w nauce, a mianowicie: *źródła do historii szachów*. Dokonał także klasyfikacji *źródeł do historii szachów* co stanowi swoiste novum w dyscyplinie sportu jaką niewątpliwie są szachy.

Sandomierz stolicą polskich i światowych szachów.

Artykuł (wystąpienie) prezentuje krótki rys historyczny miasta Sandomierza od jego początków tj. pierwszego okresu neolitu, początków osady na Wzgórzu Staromiejskim i pierwszej wzmianki zapisanej w *Kronice* Galla Anonima. Następnie autor prezentuje znanych władców sprawujących rządy na zamku sandomierskim: Kazimierza Sprawiedliwego, Leszka Białego, Bolesława Wstydliwego i Leszka Czarnego. Dalszy opis wiąże się z Leszkiem Czarnym i drugą lokacją miasta oraz jego rozkwitem aż do „potopu szwedzkiego”. Rys historyczny odnosi się również do okresów pod zaborami, międzywojennego, podczas II wojny światowej i lat powojennych, aż do czasów współczesnych. Dalsza część artykułu przedstawia cztery wydarzenia doniosłe w Polsce i świecie kreujące Sandomierz na stolicę polskich i światowych szachów:

– odkrycie w dniu 09.10.1962. przez Eligię i Jerzego Gąssowskich na Wzgórzu Świętego Jakuba, w rogu chaty, niemalże kompletnego zestawu wczesnośredniowiecznych figur szachowych zwanych „piastowskimi” lub „sandomierskimi”,

– międzynarodowy turniej szachowy o „sandomierskie szachy” z udziałem byłego wicemistrza świata Dawida Bronsteina i ówczesnej mistrzyni świata Nony Gaprindaszwili, rozegrany w dniach 29 VIII – 11 IX 1976 r.,

– Finał XXXVII Mistrzostw Polski Kobiet w Szachach skupiający czternaście czołowych zawodniczek kraju rywalizujących w dniach 10 II – 24 II 1985 r.,

– Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa pt. *Kulturowa rola gry w szachy na przestrzeni dziejów*, zorganizowana w jubileuszu 50. rocznicy odkrycia szachów sandomierskich, która zgromadziła 28 przedstawicieli różnych dziedzin badawczych zajmujących się rolą szachów w dziejach kultury europejskiej.

Szachy, Sandomierz i „sandomierskie szachy” od najdawniejszych czasów przykuwały uwagę Polski i świata. Są to wartości nieprzemijające i wymagające dalszych studiów, badań, i zainteresowania szerokiego grona badaczy różnych dziedzin nauki, jak również zwykłych ludzi pragnących poszerzać swoje horyzonty myślowe, a także intelektualne z obopólną korzyścią zarówno dla badaczy jak i dla szachów.

Algierd Tarachowicz

W obronie metody.

Weźmy do ręki jakiś podręcznik do nauki gry w szachy. Schemat metodyczny jest tu prosty: ruchy bierek i bicie – zabezpieczenia króla, następnie – jakieś siatki matowe – debiut, albo – gra końcowa, dalej – partie i kombinacje... Król oczywiście jest tu najważniejszy – i nigdy nie schodzi z szachownicy. Ta metoda klasyczna nauczania gry w szachy doskonali się już przeszło 200 lat. Powinna więc być idealna... Ale, pokażcie mi proszę jakiś klasyczny podręcznik, który nadawałby się do zastosowania w szkole, w typowych warunkach, który – dałby dzieciom podstawy wiedzy szachowej, był łatwo przyswajalny, skuteczny w nauczaniu małych dzieci, a także – dorosłych. Takiego podręcznika w księgarniach – nie ma, nie tylko w Polsce, ale w całej Europie.

Książki szachowe piszą praktycy – szachiści turniejowi, albo ci którzy zakończyli turniejową karierę. I każdy z nich pisze to co umie, i – tworzy metodę stosowną do własnej praktyki turniejowej. Stąd taka różnorodność podejść, ujęć tematycznych. Autorom nie przychodzi do głowy, aby w imię dydaktyki – zdjąć na moment króla z szachownicy i ułatwić pierwsze etapy nauki.

Owszem, niektóre dziełka są merytorycznie dobre, zawierają wspaniałe przykłady... Ale – są to książki dla tych – którzy już umieją dobrze grać. Dzieci zaś, zwłaszcza małe, trzeba dopiero przygotować do odbioru tych trudnych informacji i w międzyczasie – nauczyć prawidłowego posługiwania się regułami – czyli logicznego myślenia.

W metodzie analitycznej – najpierw uczymy grać pionkami, następnie – skoczkiem – skoczkami – gońcem – skoczkiem i gońcem itd. Sednem metody analitycznej jest więc – nauczanie gry w szachy od podstaw i sterowanie praktyką przez sparingi – z ciągle narastającym stopniem trudności. Sterowanie procesem odbywa się też ćwiczeniami poznawczymi i korekcyjnymi.

Podręcznik ten będzie się rozrastać o nowe przykłady ćwiczeń. Praktyka lekcyjna sama stworzy dodatkowe ćwiczenia operacyjne.

"Elementarz szachowy" – to przede wszystkim zarys metody, którą trzeba nadal rozbudowywać – i uzupełniać. Będą to robić sami nauczyciele lub trenerzy, notując ciekawe sytuacje podczas sparingów czy z turniejów. Sparingi dzieci – to kopalnia pomysłów, które można zastosować na lekcjach...

Każdy przedmiot nauczania ma swoją specyfikę, swoją – metodę optymalną. W szachach właśnie teraz znalezione zostało brakujące ogniwo metodyczne. Wynikające z tego zmiany metodyczne – trzeba przyjąć i doskonalić. Nie można więc odrzucać etapów przygotowujących do odbioru trudnych informacji szachowych. Nie można też odrzucać ćwiczeń – samodzielnego modulowania sytuacji – metody stosowanej w innych przedmiotach szkolnych. Na lekcjach fizyki, czy chemii, modulujemy sytuację – prezentujemy ćwiczenia na wzór tych, które były dokonane wcześniej, niektóre nawet w starożytności. Dlaczego więc w szachach nie można robić podobnie? Dlaczego po rozwiązaniu zadania szachowego, z partii arcymistrzów, nie można polecić dzieciom – by ułożyły analogiczną sytuację do tej, którą przed chwilą rozpatrywali jako ćwiczenie?

Proponowane podejście jest słuszne i wymaga stosowania na lekcji. W przeciwnym razie będziemy nadal stać w miejscu. I wkrótce może zabraknąć dowodów na to, że – Polacy to mądry naród...

Proszę więc spojrzeć na "Elementarz Szachowy" jako na metodę – rdzeń nauczania podstaw gry w szachy. To fundament dający szansę każdemu dziecku – przygotowuje do odbioru trudniejszych informacji z debiutu, strategii itd... Utrzymuje przy tym ład informacyjny – przy coraz trudniejszych ćwiczeniach...

Obecnie dzieci odchodzą z koła szachowego, czy klubu, między innymi dlatego, że – nie mogą zapanować nad nadmiarem informacji nałożonej na umysł.

Nie trzeba więc już sprzeczać się o idee – jak nauczać gry, jakim programem. Program już jest! panowie trenerzy, my w Polsce mamy program nauczania gry w szachy, który jest w stanie pogodzić rozwój dziecka – z aktywnością turniejową, z interesem klubu szachowego...

Nauczaniem podstawowym gry w szachy powinna zająć się szkoła! Zresztą, co by nie powiedzieć – nauczyciele to pracowity naród i jestem pewien, że sprawią się z tym.

Niestety, metoda analityczna – dużo wymaga od nauczyciela, także wyobraźni i cierpliwego podejścia do dziecka.

Wielką pomoc, mogliby tu udzielić sami trenerzy działający w klubach. Przecież to jest także w ich interesie... Jednakże trenerzy klubowi, to w większości ludzie – którym się zawsze śpieszy. Oni chcą szybko mieć wynik na turnieju – i nic ich więcej nie obchodzi. Jeżeli dziecku nie powiedzie się – to biorą sobie inne, tego zaś usuwają z kręgu trenerskiej uwagi... Nie można też liczyć na Polski Związek Szachowy, który także żyje z "wyników"... Czasami nawet odnoszę wrażenie, że istnieje po to – aby szachy nie rozwijały się jako sport i jako sztuka intelektualna. Są tam ludzie marzący o "szachach elitarnych", przeciwnicy umasowieniu szachów.

Zostaje więc tylko szkoła. I tylko szkoła może spowodować totalną naukę gry w szachy. A my przecież musimy stawiać na powszechność nauczania. Chociażby i po to – aby znaleźć odpowiednie osoby dla kadry narodowej.

No bo jak, na przykład, można stwierdzić muzyczne predyspozycje dziecka – jeżeli nie nauczymy go podstaw muzyki. Albo – jak stwierdzić zdolności techniczne – jeżeli dziecko z techniką poważnie się nie zetknęło? Podobnie jest w szachach – trzeba nauczyć wszystkie dzieci, aby wyłonić z nich późniejszego kandydata na mistrza. Owszem, nie wszyscy pójdą w kierunku sportowym i nie wszyscy zostaną mistrzami. Jednak – transformacja wiedzy i umiejętności nabyta podczas nauki gry w szachy – zostanie wykorzystana w dalszej nauce, w innych przedmiotach szkolnych...

Kiedyś, w Związku Radzieckim, postawiono na masowość szachów... i wkrótce mieli z czego wybierać przed olimpiadą szachową. My – nie.

Ja w swej działalności wygrywałem na powszechności nauczania gry w szachy. Każde dziecko, po południu, mogło przyjść do gabinetu szachowego w szkole i posiedzieć przy szachownicy, zagrać lub zrobić zadania, przećwiczyć sytuacje debiutowe itd. I tak było prawie codziennie! Dzięki takiemu podejściu wkrótce pojawiło się wokół szkoły – środowisko szachowe. Rodzice pomagali, nie tylko podczas turniejów. Telefonicznie załatwiało się ważne problemy organizacyjne. Dzieci zaś – przekazywały sobie informacje szachowe, czyli – wzajemnie się uczyły. Jeżeli więc, drodzy nauczyciele, uda się wam stworzyć środowisko szachowe – to połowa pracy organizacyjnej jest już za wami.

Nie może jednak robić to jeden nauczyciel. Nie sposób bowiem codziennie siedzieć w gabinecie szachowym. Szkolne koło szachowe powinny prowadzić 3-4 osoby, a jeżeli jest to także klub to – 5-6 osób. Ja byłem osamotniony w swych dążeniach i wkrótce odbiło się to na moim zdrowiu... bardzo poważnie.

Najbardziej boli, że całe życie trzeba udowadniać to – co jest oczywiste, o czym wiedzą wszyscy, czego w istocie udowadniać już nie trzeba... Ileż jeszcze konferencji trzeba zorganizować, aby udowodnić pozytywny wpływ nauki gry w szachy na rozwój dziecka – 2, 3 – więcej? Podejmowanie więc dalszych dyskusji "o przydatności szachów", w procesie ogólnorozwojowym, uważam za stratę czasu. Wszystko już na ten temat zostało wypowiedziane, napisane. Wszystko zostało już udowodnione pod kątem pedagogiki i sprawdzone, przetestowane... a opór decydentów przeciwko szachom w szkole jest czysto polityczny. Prowokują niepotrzebne dyskusje – aby tylko opóźnić wprowadzenie szachów do szkół. Szachy – są elementem cywilizacji, i basta!

Całe szczęście, że wreszcie odpowiednia komisja w Unii Europejskiej podjęła decyzję o ułatwianiu wprowadzenia nauki gry w szachy do szkół...

Kiedyś dyrektor szkoły zmusił mnie do napisania artykułu na temat "Korelacja przedmiotu szachy – z innymi przedmiotami w szkole podstawowej". Dyrektorowi chodziło przede wszystkim o uzasadnienie decyzji wprowadzenia Szachów – jako przedmiotu do szkoły. Rzecz więc szła – o uzyskanie przekonywujących argumentów, dla ograniczonych rodziców i niedouczonych nauczycielek – wychowawczyń klas 3-cich, w których ten przedmiot obowiązywał.

Analogię sytuacyjną można zobaczyć w amerykańskim filmie "Szachowe dzieciństwo", gdzie nauczycielka myli "szachy" z grą w karty. Z tego powodu ojciec dziecka – przeniósł go do innej szkoły...

Musiałem więc jakoś ten referat napisać... Szczęście, że miałem książkę Gika, gdzie znalazłem odpowiednie zadania matematyczno-szachowe. Użyłem więc przykładów z tej książki, i z "Liliavati", zbioru pożytecznych zadań matematycznych.

Niestety, nie znalazłem wtedy korelacji z przedmiotem o nazwie – "język polski", w żadnych materiałach naukowych. Ale... po czasie uświadomiłem sobie, że przecież nauczanie gry w szachy to także wprowadzanie – nowego słownictwa, kompleksu słów z dziedziny – organizacji, oceniania sytuacji i planowania. Cała prakseologia mieści się bowiem w funkcjach jakie wykonują bierki przemieszczające się na szachownicy. Słów tych nie stosuje się na co dzień w szkole podstawowej, a przecież – one kierują zbiorami informacji. – I to jest właśnie owa korelacja z językiem polskim, której wcześniej nie dostrzegałem...

Brakuje nam chyba organizacji zrzeszającej nauczycieli gry w szachy i trenerów, która w ramach FIDE czuwałaby nad rozszerzaniem się szachów po Świecie, nad programem nauczania, etapami itd... A może tak stworzyć międzynarodową koalicję nauczycieli uczących gry w szachy? Zastanówcie się nad tym pytaniem.

Także, rola federacji szachowej musi się zmienić. Trzeba, aby w ramach FIDE powstało pełne archiwum-biblioteka szachowa, gdzie byłoby wszystko co związane jest z szachami – na teraz i w przyszłości. Materiał zaś musi być dostępny w języku rosyjskim i angielskim. Język rosyjski pewnie zostanie międzynarodowym językiem szachowym. Cała wiedza szachowa napisana jest przecież w języku rosyjskim...

FIDE musi stać się przykładam dla szachowych organizacji narodowych. Bo taki Polski Związek Szachowy niczego mądrego sam nie wprowadzi, niczego nie zmieni – bez rozkazu z góry...

Jakże cudownie byłoby teraz – gdyby można było każdy temat lekcyjny znaleźć w archiwum FIDE... – Wchodzę do internetu – i mam, wszystko co chcę, wraz przykładami, diagramami, partiami itd... – To jest mój postulat.

Czas więc na organizowanie nauczania gry w szachy – bez względu na sabotaż niektórych person. Trudności materialne będą, i właściwie nauczanie gry w szachy pozostanie, przez jakiś czas, pracą społeczną nauczycieli. Warto jednak taki trud podjąć, gdyż dzieci umiejące grać w szachy inaczej się zachowują. Szybciej też dostrzegają istotne elementy w wiedzy, lepiej oceniają, planują. I potem – lepiej sobie radzą w życiu...

Jest program – trzeba więc działać... Jak to powiedział świętej pamięci miś Puchatek – "Bozia nam dała rozumek, aby z niego korzystać"...

Mgr Elżbieta Krupa

Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Przemyślu
Wydział Informacyjno – Bibliograficzny i Czytelnia

Szachy – nauka gry i nie tylko.

Druki zwarte:

1. **ABC szachisty** / Tadeusz Czarnecki. - Warszawa : "Sport i Turystyka", 1967
   Przeworsk WK 11108
2. **Dzieci grają w szachy** / Kolma Maier-Puschi ; przekł. [z niem.] Bolesław Różański. - Warszawa : "Sport i Turystyka", 1979
   Przemyśl WP 2403/b
3. **Gramy w szachy** / Zbigniew Kaszyński. - Wyd. 2. - Warszawa : "Prasa Wojskowa", 1950
   Przemyśl WP 2125
4. **Kodeks szachowy** / T. Czarnecki, S. Gawlikowski, S. Wojnarowicz. - Wyd. 2. - Warszawa : "Prasa Wojskowa", 1950
   Przemyśl WP 2448
5. **Końcowa gra szachowa : zakończenia figurowo-pionowe** / Stanisław Gawlikowski. - Warszawa : "Czytelnik", 1954
   Jarosław WJ 13903
6. **Końcowa gra szachowa : zakończenia wieżowe** / Stanisław Gawlikowski. - Warszawa : "Czytelnik", 1957
   Jarosław WJ 13904
7. **Nowe dykteryjki i ciekawostki szachowe** / Władysław Litmanowicz. - Warszawa: "Sport i Turystyka", 1983
   Jarosław WJ 40516
   Lubaczów WL 30272
8. **Podręcznik gry w szachy** / I. Majzelis, M. Judowicz ; tł. z ros. T. Szczechura. - Warszawa : "Sport i Turystyka", 1954
   Przemyśl WP 2118
9. **Przy szachownicy : taktyka i strategia** / Tadeusz Czarnecki. - Warszawa : "Sport i Turystyka", 1969
   Lubaczów WL 13088
10. **Studium szachowe w Polsce 1890-1980** / Grzegorz Grzeban, Jan Rusinek. - Warszawa : "Sport i Turystyka", 1983
    Lubaczów WL 30454
11. **Szachowe klejnoty** / Tadeusz Czarnecki. - Warszawa : "Sport i Turystyka", 1980
    Przemyśl WP 40329 Lubaczów WL 25972

12. **Szachy** / Patrick Wolff ; współpr. Christopher Chabris ; przeł. [z ang.] Zbigniew Landowski. - Wyd. 1 (dodr.). - Poznań : "Rebis", 2004
Krosno M 117186
13. **Szachy : nauka gry dla dzieci** / Adrianna Staniszewska, Urszula Staniszewska ; [il. Zbigniew Dobosz]. - Poznań : "Publicat", 2013
Strzyżów BStWy 36451
14. **Szachy: podręcznik dla dzieci. Cz. 1** / Mirosława Litmanowicz. - Wyd. 2. - Warszawa : Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, 1986
Przemyśl WP 7866/b
15. **Szachy: podręcznik dla dzieci. Cz. 2** / Mirosława Litmanowicz. - Wyd. 2.- Warszawa : Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, 1986
Przemyśl WP 7867/b
16. **Szachy: podręcznik dla dzieci. Cz. 3** / Mirosława Litmanowicz. - Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, 1982
Przeworsk WK 27678
17. **Szachy: podręcznik dla młodzieży** / Mirosława Litmanowicz. - Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, 1981
Przemyśl WP 58639
Jarosław WJ 37555
Przeworsk WK 32474
18. **Szachy: praktyczny przewodnik: jak grać i wygrać** / James Eade; tł. Roman Ociepa. - Poznań : Publicat, 2009
Jarosław WJ 53281/10d
19. **Szachy dla dzieci** / Araceli Fernandez Vivas ; tł. Małgorzata Rudnicka-Baran ; il. Jorge de Juan. - Poznań : "Publicat", 2008
Przemyśl WP 101445
20. **Szachy od A do Z. T. 1, A-M** / Władysław Litmanowicz, Jerzy Giżycki. - Warszawa: "Sport i Turystyka", 1986
Przemyśl WP 100552
21. **Szachy od A do Z. T. 2, N-Z** / Władysław Litmanowicz, Jerzy Giżycki. - Warszawa: "Sport i Turystyka", 1987
Przemyśl WP 77440
22. **Szkolny podręcznik szachowy: kurs podstawowy** / Anatolij Karpow, Anatolij Szingiriej ; tł. Michał Rudolf. - Warszawa : "Penelopa", 2009
Przeworsk WK 48745
23. **Tajemnice 64 pól** / Romuald Frey, Stefan Witkowski. - Wyd. 2. - Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1974
Lubaczów WL 19767
24. **W krainie szachów: przewodnik debiutów ilustrowany 150-ma partiami kombinacyjnymi** / Stanisław Kacprzyak. - Radom : Mcnemt, 1990
Kolbuszowa BKWyp 43610

25. **Walka o tron szachowy** / Stanisław Gawlikowski. - Warszawa : "Sport i Turystyka", 1976
Jarosław WJ 28141
26. **Wyprawa do krainy szachów** / Jurij Awerbach, Michaił Bejlin ; [tł. z ros. Stanisław Kacprzak]. - Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1978
Jarosław WJ 35740
27. **Z szachami na ty** / Michał Judowicz ; przekł. z ros. Stanisław Kacprzak. - Warszawa : Krajowa Agencja Wydawnicza, 1983
Przeworsk WK 27124
28. **Z szachami przez wieki i kraje** / Jerzy Giżycki. - Wyd. 3 uzup. i popr. - Warszawa: "Sport i Turystyka", 1984
Przemyśl Cz1P 793/794
Lubaczów WL 30998
Przeworsk MKsK 793/794
29. **Zaczynamy partię szachów: zasady gry w debiucie: 500 miniatur** / Tadeusz Czarnecki. - Warszawa : "Sport i Turystyka", 1972
Lubaczów WL 16105
Lubaczów WL 16106

Artykuły z czasopism:

1. **EZBIT Szachowe Gand Prix Przeworska 2011/2012** / Tomasz Kojder// WIADOMOŚCI SAMORZĄDOWE PRZEWORSKA. - 2012, nr 3, s. 57-58
2. **Gimnastyka umysłu** / Maria Fall-Lawryniuk// PRZEGLĄD OŚWIATOWY . - 2008, nr 16, s. 18-19
3. **Grupa usamodzielnienia po dwóch latach funkcjonowania** / Piotr Malesa, Marzena Kukawska-Makuła// PROBLEMY OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZE. - 2005, nr 7, s. 32-34
4. **Gry na szachownicy sześćdziesięcioczteropolowej** / Urszula Urbańczyk// ŚWIETLICA W SZKOLE. - 2012, nr 3, s. 9-11
5. **Jak nie teraz, to kiedy?: edukacja szachowa - szanse i zagrożenia** / Leszek Skrzypek// GŁOS NAUCZYCIELSKI. - 2013, nr 12, s. 12
6. **Na szachownicy myślenia** / Paweł Czerwiński// EDUKACJA I DIALOG . - 2005, nr 5, s. 67-69
7. **Program zajęć dodatkowych : nauka gry w szachy dla dzieci w wieku 4-6 lat** / oprac. Wiesława Mądowska// DORADCA DYREKTORA PRZEDSZKOLA. - 2011, styczeń, s. 25-27
8. **Przedszkolaki grają w szachy** / Katarzyna Maksymowicz// WYCHOWANIE W PRZEDSZKOLU . - 2007, nr 2, s. 47-48
9. **Przygoda z szachami** / Jolanta Krzysztoporska// WYCHOWANIE W PRZEDSZKOLU. - 2006, nr 1, s. 44-46

10. **Szachy - narzędzie rozwoju** / Tomasz Kojder// PRZEWORSKIE FORUM OŚWIATOWE. - 2009, nr 13, s.23-24

11. **Szachy a wychowanie** / Piotr Skowroński// WYCHOWAWCA- 2004, nr 7/8, s. 20-21

12. **Szachy do szkół** / Maciej Karasiński// PRZEWORSKIE FORUM OŚWIATOWE. - 2009, nr 13, s. 29-30
13. **Szachy do szkół: społeczna świadomość korzyści płynących z procesu nauczania gry w szachy** / Maciej Karasiński// NAUCZYCIEL I SZKOŁA. - 2012, nr 10(34) grudzień, s. 25-27
14. **Szachy jako metoda nauczania i wychowania - metoda rozniecania umysłu i pobudzania wewnętrznej motywacji** / Maciej Karasiński// KWARTALNIK EDUKACYJNY. - 2013, nr 2, s. 72-77
15. **Szachy obowiązkowe? Część 1** / Krzysztof Mrozek// BLIŻEJ PRZEDSZKOLA. - 2009, nr 12, s. 26-27
16. **Szachy obowiązkowe? Część 2** / Krzysztof Mrozek// BLIŻEJ PRZEDSZKOLA. - 2010, nr 2, s. 28-29
17. **Szachy w edukacji początkowej** / Małgorzata Jakubik// ŻYCIE SZKOŁY . - 2001, nr 2, s. 96-100
18. **Szachy w przedszkolu** / Jadwiga Daniek - Salawa// WYCHOWANIE W PRZEDSZKOLU. - 2011, nr 4, s. 58 - 59
19. **Szachy w szkole podstawowej** / Kinga Musialska// WSZYSTKO DLA SZKOŁY. - 2009, nr 1, s.5-6
20. **Szachy w szkole szpitalnej** / Mirosław Matysiak// PSYCHOLOGIA W SZKOLE. - 2009, nr 4, s. 141 - 148
21. **Trzymamy się w szachach** / Agnieszka Krzemińska//POLITYKA . - 2012, nr 21, s. 77-79
22. U**mysł mistrza** / Philip E. Ross// ŚWIAT NAUKI. - 2006, nr 9, s. 44-51
23. **W krainie gier** / Wojciech Pijanowski//WYCHOWANIE W PRZEDSZKOLU . - 2010, nr 7, s. 4-6
24. **Wartość edukacyjna gry w szachy na przykładzie funkcjonowania świetlicy szkolnej w Szkole Podstawowej nr 353 w Warszawie-Wesołej** / Marta Drabarek// MERITUM. - 2013, nr 2, s. 45-48

Dokument elektroniczny:

1. **Nauka gry w szachy dla dzieci** / Bjorn Lengwenus, Jorg Hilbert. - Warszawa : "Omedia", 2009
   Tarnobrzeg TPŁW 274

Maciej Karasiński

Tworzenie systemu wspierania nauczycieli gry w szachy. Doświadczenia i perspektywy.

„ Edukacja przez szachy w szkołach Podkarpacia”

Program zainicjowany w szkołach Podkarpacia w marcu 2013 roku.

Cel projektu:

Wdrożenie nauki gry w szachy do szkół województwa podkarpackiego jako metody pracy z uczniem w celu podniesienia wyników nauczania.

Założenie podstawowe :

Program obejmuje uczniów szkół podstawowych województwa podkarpackiego wyrażających zainteresowanie nauką gry w szachy. Szkoła podstawowa powinna stworzyć możliwość nauki gry w szachy. Cel minimum programu – 1 szkoła podstawowa w gminie posiada ofertę nauki gry w szachy.

Dane zebrane do 30 VI 2013 roku.

Do projektu zgłosiło się **163 szkoły podstawowe** województwa podkarpackiego z 66 gmin miejskich i wiejskich. Po dokonaniu analizy zgłoszeń zgłoszonych szkół możemy dokonać wstępnego rozróżnienia szkół;

Pod względem zaangażowania:

1. Aktualnie realizujące naukę gry w szachy w różnych formach – 67 – Grupa A
2. Szkoły przygotowujące się do wdrożenia nauki gry w szachy – 104 – Grupa B

Pod względem przygotowania kadry :

1. Szkoły, w których zatrudnieni są nauczyciele posiadający wykwalifikowaną kadrę (wykształcenie pedagogiczne i kurs instruktorski lub trenerski) – **posiadającą wystarczające przygotowanie do wdrażania nauki i prowadzenia zajęć specjalistycznych. Liczba nauczycieli – 32** (+25 zakończony kurs w X 2013).

*Uwaga: kurs instruktora szachowego w województwie podkarpackim ukończyło już **100 nauczycieli** różnych typów szkół. Kolejne kursy dla nauczycieli są szykowane w ramach pozyskanych środków POKL.*

2. Szkoły, w których zatrudnieni są nauczyciele posiadający przygotowanie pedagogiczne z kursem ABC „Szachów” lub bez przygotowania specjalistycznego. *Ta grupa nie może prowadzić zajęć specjalistycznych ale może wdrażać elementy nauki gry w szachy np. w ramach zajęć świetlicowych.* ***Liczba nauczycieli - 131.***

3. Szkoły, współpracujące z klubami, ośrodkami kultury, w których zatrudnieni są instruktorzy szachowi nie posiadający kwalifikacji pedagogicznych**. Te osoby nie mogą być zatrudniane jako nauczyciele w szkole.** Mogą prowadzić zajęcia jako instruktor szachowy w ramach współpracy z podmiotami, w których są zatrudnione. Szkoła może wspomagać działalność sekcji klubowych lub domów kultury.

Mając na uwadze potrzeby zdeklarowanych szkół PCEN wraz z partnerami postanawia w najbliższym roku szkolnym podjąć działania wspierające :

1. Organizować na bieżąco dostęp do bezpłatnych szkoleń dla nauczycieli w postaci :

   - kursów doskonalących dla początkujących ABC – Szachów dla nauczycieli (realizacja poprzez zgłoszenia do PCEN),

   - kursów ***instruktora sportu szachowego*** w ramach programu EduKom – najbliższe w II-III 2014 roku ***(prosimy o PILNE zgłoszenia uczestnictwa nauczycieli w kursie, liczba miejsc ograniczona–więcej informacji na www.edukom.pcen.pl),***

   - organizację konferencji metodycznych, naukowych i form doskonalących dla nauczycieli **,**

   - dążenie do przygotowania i powołania nauczycieli doradców metodycznych z zakresu nauki gry w szachy w szkołach.

   - inicjowanie powstania zespołów przedmiotowo-metodycznych nauczycieli gry w szachy.

2. Pomoc w wyposażeniu szkół w szachy, zegary, tablice demonstracyjne. Na dzień dzisiejszy fundusze na doposażenie pochodzą ze środków samorządu województwa podkarpackiego oraz sponsorów.

   Najbliższa transza podziału sprzętu odbędzie się w miesiącach listopad - grudzień 2013 roku. Zasady przyznawania sprzętu będą ogłoszone na stronie www.szachy.pcen.pl. Jednym z podstawowych kryteriów przyznania sprzętu będzie przygotowanie merytoryczne kadry uczącej. Minimum kurs instruktora szachowego.

3. Wydanie poradnika metodycznego dla nauczycieli gry w szachy w szkołach i bezpłatne przekazanie do szkół.

4. Przeprowadzenie na wybranej próbie szkół, badań naukowych dotyczących wpływu nauki gry w szachy na postępy edukacyjne uczniów.

5. Przygotowanie oferty współpracy między szkołami prowadzącymi naukę gry w szachy:

- kalendarz indywidualnych i drużynowych imprez szachowych,

- nawiązanie współpracy partnerskiej z szkołami ukraińskimi prowadzącymi nauczanie gry w szachy,
- promocja przykładów dobrych praktyk edukacyjnych w wydawanych przez PCEN czasopismach oraz na stronie internetowej www.szachy.pcen.pl .